Рôкъ VII. Львôвъ дня 1. (13.) Мая 1886. **Число 9.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администраціи „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ОСТАННЯ ЛЕКЦІЯ.

(Оповѣданє Альфонса Доде.)

Сёгоднѣ у ранцѣ я спôзнивъ ся у школу и дуже боявсь, щобъ мене не лаяли, бо учитель сказавъ намъ, що пытатиме урокъ зъ граматики, а я не знавъ навѣть першого слова. Миттю зъявляєть ся у мене въ головѣ думка не йти въ школу, а побѣгати у полѣ.

Погода була така тепла, день такій ясный! Дрозды свистѣли на возлѣсю, а на Рипертскôй луцѣ за лѣсопильнымъ заводомъ (тартакомъ) муштровано прускихъ салдатôвъ. Усе те спокушало мене далеко бôльшь, нѣжь граматичнî правила, але я мавъ мужнôсть встояти противъ сеи спокусы и швиденько побѣгъ у школу.

Проходячи поузъ громадску „канцелярію“ я бачу стóвпище передъ решѣткою зъ оповѣстками. Ось, уже два роки зъ сёго мѣсця доходили до насъ усякî поганî звѣстки, телеграмы про прóгранî боѣ, кáрности, наказы; и я подумавъ не зупиняючись:

— Що тамъ ще таке?

Бачучи, що я бѣгцемъ перехожу майданъ, коваль Вахтеръ, що бувъ тамъ зъ своимъ хлопцемъ и читавъ оповѣстку, гукнувъ менѣ:

— Не поспѣшайсь такъ, хлопче, бо однакъ спôзнишь ся у свою школу.

Я подумавъ, що ôнъ кепкує зъ мене, и, зовсѣмъ задыхавшись, увôйшовъ у маленькій учителѣвъ двôръ.

Звычайно бувало, що зъ початку лекціи зчинявъ ся такій великій рóзрухъ, що чути ёго було навѣть на улицю; шуфляды то одсувано, то знову засувано; уроки повтóрювано дуже гóлосно, одразу усѣми школярами; и при сёму уха затулювано, щобъ красше зрозумѣти и запамятати те, що чи́тано, а велика учителева ленѣйка стукала по столахъ:

— Тихше!

Я сподѣвавъ ся, що весь сей гармидеръ поможе менѣ непримѣтно пройти до своєи лавки; але-жь сёгоднѣ було все такъ тихо, якъ у недѣлю. Крôзь одчинене ôкно я побачивъ моихъ товаришѣвъ, котрî вже сидѣли на своихъ мѣсцяхъ, и вчителя, що прохожувавсь зъ страшною зелѣзною ленѣйкою у руцѣ. Довелось одчинити дверѣ и увôйти середъ сеи повнои тишѣ. Вы зрозумѣєте, якъ я злякавъ ся и почервонѣвъ. Але вчитель подививъ ся на мене безъ гнѣву и сказавъ дуже ласкаво:

— Иди швидче на своє мѣсце, мôй маленькій Франце; мы могли-бъ почати безъ тебе.

Я вылѣзъ на ослôнъ и мерщѣй сѣвъ за лавку. Тôльки тодѣ, трошки заспокоившись пôсля переляку, я помѣтивъ, що нашъ учитель бувъ у гарному зеленому сѣртуцѣ, у твердо выпрасованôмъ жабó и у вышиванôй чорнôй шовковôй шапочцѣ, котрî ôнъ одягавъ тôльки въ часѣ приѣзду инспекціи, та тодѣ, якъ роздавали надгороды. Нарештѣ и вся кляса мала якійсь надзвычайный и урочистый выглядъ. Але найбôльшь мене здивувало те, що на звычайно порожнѣхъ ослонахъ сидѣли нашî селяне и сидѣли такъ само мовчки, якъ и мы; тутъ я помѣтивъ дѣда Гозé и єго бриль зъ широкими крысами, старого мера (начальника громадского), старого фабриканта и ще богато другихъ людей. Усѣ они здавались смутными; а Гозé принѣсъ стару азбуку зъ пообгрызуваными краями и державъ єѣ розгорнену на колѣнахъ, а на нѣй, у поперекъ рядкôвъ лежали величезнî окуляры.

У той часъ, якъ я дивувавъ ся усёму сёму, учитель зôйшовъ на кафедру и тымъ самымъ ласкавымъ и серіознымъ голосомъ, якимъ стрѣвъ мене, промовивъ:

— Дѣти мои, се въ останній разъ я вчу васъ. Зъ Берлину прийшовъ наказъ, щобъ по школахъ у Альзаціѣ и Лотарингіѣ вчити тôльки на нѣмецкôй мовѣ. Новый учитель приѣде завтра. Сёгоднѣ-жь се остання вамъ лекція по французки. Я прошу васъ, будьте яко мога уважнѣйшими.

Тî кôлька слôвъ завдали менѣ жалю. О, падлюки, такъ ось що оповѣщали они на стѣнахъ громадскои канцеляріи!

Моя остання лекція по французки!

И се для мене, що ледви вмѣвъ писати! Значить, я нѣколи не вывчусь! Такъ се й мусить зостатись!

Якъ я теперь нарѣкавъ на себе за згаянî часы, за лекціѣ, котрî пробѣгавъ, шукаючи гнѣздъ та ховзаючись по Саарѣ! Книжки мои, що недавно ще були для мене такими нудными й важкими, моя граматика, моя свята исторія здавались менѣ теперь старыми другами, зъ котрыми дуже тяжко було розлучатись! Такъ саме й зъ учителемъ. Думка, що ôнъ поѣде, щó я бôльше не побачу єго, примушувала мене забувати кáрности, битя ленѣйкою.

Бѣдна людина!

Се, щобъ вшанувати останню лекцію, ôнъ одягъ свою гарну празникову одежу, и теперь я розумѣю, чого се старî селяне прийшли посидѣти у кутку въ школѣ. Се немовь выявляло ихъ жаль, що они не приходили частѣйше сюды, у сю школу. Симъ такожь они немовь дякували нашому вчителеви за єго сороклѣтню корыстну працю и за сповненє обовязкôвъ передъ утраченою ôтчиною.

Такъ мѣркувавъ я, якъ отъ почувъ, що мене выкликають. Се була моя черга казати урокъ. Чого-бъ не давъ я, щобъ зъумѣти проказати одъ слова до слова всѣ тî граматичнî правила голосно, выразно, безъ помылки. Але

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зъ першихъ же слôвъ я заплутавъ ся и стоявъ нѣ въ сихъ, нѣ въ тыхъ за своєю лавкою зъ неспокôйнымъ серцемъ, не смѣючи пôдвести голову. Я почувъ, якъ учитель казавъ менѣ:

— Я не сваритимусь на тебе, мôй маленькій Франце: ты й безъ того досыть самъ себе покаравъ. Ось що се значить. Що дня думаєшь собѣ: „Е, дурниця, у мене ще богато часу! Вывчу завтра!“ И ось бачишь, що стало ся. Ехъ!... У сёму саме й єсть велике нещастє нашои Альзаціи, що усе одсувала своє вчѣнє на завтра. Теперь отсѣ люде мають право сказати намъ: Якъ! Вы вважаєте себе Французами, а не вмѣєте нѣ читати, нѣ писати на своєй власнôй мовѣ! Але у всёму сёму я не виновачу тебе бôльше, нѣжь инчихъ. Мы всѣ мусимо скарати себе за се тяжкимъ докоромъ. Вашѣ батьки й матерѣ мало дбали про ваше выхованє. Имъ бôльше подобалось посылати васъ на роботу у лѣсъ або на заводы за для кôлькохъ злишнѣхъ су.*) А я самъ хиба не заслугую на докôръ? Хиба я не посылавъ васъ часто поливати мôй садокъ замѣсць того, щобъ вчити ся? А якъ збиравъ ся йти ловити пструги, хиба я вагавъ ся пускати васъ до дому?...

Потôмъ слово по слову, вчитель почавъ балакати зъ нами про французку мову, кажучи, що се найкраща мова у свѣтѣ, найчистѣйша, найдокладнѣйша, що єѣ треба берегти, бо коли поневоленый народъ береже самостôйнôсть своєи мовы, се все одно, наче ôнъ держить у рукахъ ключь одъ своєи тюрмы. Потôмъ ôнъ узявъ граматику и прочитавъ нашь урокъ. Я дивувавъ ся, якъ се я все теперь гарно розумѣвъ. Усе, що ôнъ казавъ, здалось менѣ легкимъ, легкимъ! Я навѣть думаю, що я нѣколи такъ гарно не слухавъ, и що ôнъ нѣколи ранѣйше не выявлявъ стôлько терпиливости у своихъ выясненяхъ. Неначе передъ розстанємъ зъ нами бѣдолаха хотѣвъ передати намъ усе своє знанє, хотѣвъ, щобъ оно ôдъ разу перейшло въ нашѣ головы.

Читанє скôнчилось, узяли ся до писаня. Для сёго дня вчитель приготувавъ намъ зовсѣмъ новѣ взôрцѣ: Альзація, Франція — Франція, Альзація. Неначе маленькѣ хоругвки маяли сѣ написы по всѣй клясѣ, висячи на прилавкахъ. И зъ якимъ старанємъ и пильностю коженъ выписувавъ сѣ слова, яка тиша панувала въ клясѣ. Тôльки й чути було, якъ дряпали пера по паперѣ. Разъ у хату улетѣвъ хрущь, але нѣхто не звернувъ на него уваги, назѣть найменчѣ, котрѣ щиро выводили свои палички, — бо се бувъ ще французкій урокъ!... На шкôльному дасѣ тихо гулѣ голубы, и я казавъ самъ собѣ слухаючи ихъ:

— Чи не примусять и ихъ спѣвати по нѣмецки?

Часомъ, пôдводячи очи ôдъ зшитку, я бачивъ вчителя, котрый нерухомо стоявъ за своєю кафедрою и пильно розглядавъ усе, що було округъ нёго, немовь хотѣвъ понести ôдъ насъ у своєму поглядѣ увесь свôй маленькій шкôльный будынокъ. Але-жь зрозумѣйте бо! Сорокъ лѣтъ ôнъ бувъ тутъ, на сёму самому мѣсцѣ зъ симъ по двôрємъ просто передъ очима, и зъ тою-жь незмѣнною клясою. Тôльки лавки були свѣжо полякированѣ, повытиранѣ якъ треба; орѣховѣ дерева на подвôрю повыростали ще бôльшѣ; а хмѣль, що ôнъ самъ посадивъ, теперь звивъ ся по-биля ôконъ до самого даху. Яка страшна мука для сёго бѣдолахи покидати усе те и чути, якъ єго сестра, тамъ на горѣ, ходить туды й сюды по хатѣ, складаючи шматє, замыкаючи скрынѣ! Бо они мусять ѣхати завтра, мусять покинути сей край на вѣки!

Але усе-жь ôнъ мавъ силу дотягти до кôнця годины. Пôсля писаня у насъ була лекція зъ исторіи; потôмъ маленькѣ зъ протягомъ выводили: б-а... б-е... б-и... б-о... б-у... Тамъ у глыбинѣ клясы дѣдъ Гозé надѣвъ окуляры, и держучи свою азбуку обома руками, складавъ литеры у купѣ зъ ними. Видко було, що ôнъ те-жь старавъсе я; єго голосъ тремтѣвъ ôдъ зворушеня, и було такъ чудно слухати єго, що намъ хотѣлось и плакати и смѣятись. Охъ!... Я нѣколи не забуду сеи останнёи лекціи...

Наразъ церковный годинникъ вдаривъ пôвдень, потôмъ молитву Пресвятôй Богородицѣ. У ту-жь хвилину Прусаки, що вертались зъ муштры, вдарили въ сурмы пôдъ нашими ôкнами... Вчитель уставъ весь блѣдый на своєй кафедрѣ. Нѣколи ôнъ не здававъ ся менѣ такимъ величнымъ.

— Друзѣ мои, — промовивъ ôнъ, — друзѣ мои, я... я...

Щось давило ёго. Ôнъ не мôгъ скôнчити своихъ слôвъ.

Тодѣ повернувшись до таблицѣ ôнъ узявъ крейду и натискаючи зъ усіеи силы написавъ найбôльшими литерами, якими змôгъ:

Нехай жиє и панує Франція!

Потôмъ ôдступивъ на бôкъ, прихиливши голову до стѣны, и не кажучи нѣ слова махнувъ тôльки намъ рукою, немовь хотѣвъ сказати:

— Усёму кôнець... выходьте!

Переклала М. Чайченко.

*) Дрôбна французка монета, сантимъ, т. є. сота часть франка, менше якъ нашого $^1/_2$ кр. — *Ред.*

НА СПОМИНЪ.

Я кохавъ тебе безъ краю,
Але знавъ єдину мить,
Бо твоє святеє серце
Вже въ землѣ холоднôй спить.

Знавъ тебе я лишь хвилину,
Та забути я не змôгъ
Нѣ твого коханя, мила,
Нѣ великихъ мукъ твойхъ.

Александрія 1885 р. *В. Чайченко.*

ЛЮБОРАДСКЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

VII.

Ишли роки за роками. Минуло ихъ ажь пять, а на щастє сиротамъ и не заснѣтилось. Правда, не бѣднѣли они: мали и хлѣба шматокъ, и голй не ходили нѣ босй; все мали, якъ ведеть ся; та таланъ не въ ѣжѣ, не въ грошахъ, не въ одежи: въ семьѣ не було супокою. Ще батько на столѣ лежавъ, якъ Мася почала верховодити, и въ самъ перѣдъ загадала жалобу шити.

У нашихъ Русинôвъ въ тôй сторонѣ ось яка жалоба:

Generated on 2015-08-15 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

по жѣнцѣ та по дитинѣ чоловѣкъ безъ шапки ходить скôлька день; дѣвчата на знакъ жалобы не заплѣтають кôсъ, а тôльки звязують волосє зъ заду, щобъ въ очи не падало; хлопцѣ (и дѣвчата) тамъ скôльки треба не спѣвають и не танцюють. Мася-жь прийняла жалобу католицку: казала пошить чорну сукню, обшила єѣ бѣлою стёжкою зъ-на цаль ширины. Се була перва додѣльна одежина въ Масѣ. И хто примѣчавъ, приказували, що она не матиме талану зъ свого дѣвованя. Сестрамъ Мася такожь жалобу посправляла: навѣть Антосьови понашивала стёжечки по сѣртуцѣ.

— Що-бъ отсе выгадувати, почала мати, то волѣла-бъ дати тй грошѣ на молитвы.

— Етъ! що вы знаєте! — гримнула Мася, — ось идѣть тамъ до печи.

— Ще се ты доню? то такъ до матери?

— А хиба вы себе не пôзнаєте? Коли вы моя мати, то я такъ до матери.

— Опамятай ся! Що тобѣ таке? — казала мати. — Чи ты сповна розуму?

— Коли-бъ ще и въ васъ такій бувъ, — ôдказала доня, — то чого-бъ вы хотѣли! А коли не знаєте свѣтови ладу, то не мѣшайтесь.

— Богъ зъ тобою, доню! нѣчого я тобѣ не скажу бôльше.

— И добре зробите!

Зъ тымъ и розôйшли ся. Мася зробила по своєму. Зъ сего часу и пôшла своимъ Богомъ коло всего. Все зъ Ляхами водила ся; все ѣздила по костьолахъ та по кляшторахъ; до своєи-жь церкви и носа не показувала — хиба на рôздво та на великдень и то зъ польскою книжкою въ рукахъ, и не молитись, а показатись. Вбиралась якъ павичь. Тягла зъ матери, та все садила на крамы. Що було-бъ на чотырохъ, то на одну йшло. И ходила погойдуючись та пôдкôвками поцокуючи. А нѣколи й за холодну воду не бралась. Зъ матери останнй поты ллють ся, а доня каже: — на те вы попадя.

— Чимъ-то ты будешь, що смѣешь ся зъ попадѣ?

— Волѣю бути шинкаркою, а попадею нѣ за що.

— Ей доню! будешь плакати на свôй дурный розумъ!

— Абы вы не плакали, а за мене не журѣть ся! Якъ вы не бачили бôльшь печи та коцюбы, то думаєте, що тôлько й свѣта, що въ ôкнѣ! Я вже выросла зъ сихъ.

— Дай тобѣ, Боже, щобъ ты добрá дôйшла.

— О! яка-жь богомôльна! подумала Мася. А мати пôшла згадуючи свого татуня, якъ то покôйнй розказували, що якъ зближить ся анцихристъ, то встане мати на дочку, а дочка на матѣрь свою. — Отсе-жь, каже, и моя доня такъ.

Верховодила Мася надъ матѣрю, тай сестрамъ дôставалось: они були ѣй за наймичокъ; всюды ними попыхалась, а сама, якъ панѣ, тôлько погукує: а се подай, а те принеси, а то зроби, а туды пôди. — Чому-жь сама не пôде? не смѣй и ротъ роззявити: такъ зъ разу и зацабанить, або ще й побє добре, абы лишь подужала. Кому-кому, а Текли дôставалось. Та й пôде плачучи: — мамуню, — скаржить ся, — а Мася бєть ся! — То мати й прийде: — чого ты, дочко, бєшь ся? тôлько й чуєшь, що скарги на тебе.

— Нехай теля знає своє стôйло, — ôдкаже Мася.

— Що-жь ты таке? чи ты въ мене не така дочка?

— Нѣ, не така, — каже Мася.

— Ей доню! ну-ну! догуляєшь ся ты зъ своимъ розумомъ!

И пôде. А Мася думає: чого-бъ точитись отсѣй попадѣ? отамъ корналась бы, коли має въ чôмъ. Такъ нѣтъ же! Всюды єѣ треба! То-то вылаю колись, ажь чорты смѣятимуть ся. — Она все по польски балакала.

Не можна сказати, щобъ она й зла була. Нѣтъ, тôлько така горда та пышна, и себе такъ высоко ставила, що всѣ проти неи, якъ горошина проти скалы якои. Тымъ она й верховодила, тымъ и не слухала нѣкого, що себе мала за найрозумнѣйшу. Одна тôлько Печержиньска де-въ-чôмъ була розумнѣйша за Масю, та й то, якъ роздумаєть ся, то й она нѣ-по-чому: дурна, каже й Печержиньска! и всѣ дурнй! Ось оно якъ повинно бути, а не онъ якъ! И губу Мася мала выправлену! що якй вже вытресованй отй скарбовй пôдпанки, що якъ бы не вмѣвъ брехати та ще й гладко, то не мавъ бы й рубця на плечахъ, не то сорочки; и тыхъ Мася въ шуршу заганяла: не смѣй и ротъ роззявити, бо напечешь ракôвъ на день и три ночи. Справна була! нѣхто зъ нею не справлявъ ся — тай не думавъ, бо не почувавъ ся въ силѣ. Чи осмѣять кого, чи розказати що — тôлько подай, то всѣ ажь за боки беруть ся. И загордѣла она; не знала небога, що не туды до щастя дорога, куды люде справляють, а куды доля поведе.

Разъ сидѣла Мася у себе въ хатѣ, сама втѣшалась и другихъ потѣшала; два Ляхи цѣлували єѣ въ руки, третій вертѣвъ ся передъ нею. А була половина курсу и саме жнива. Може кому не вѣдомо, щó то половина курсу? Ось що: въ духовныхъ школахъ въ кождôй клясѣ треба сидѣти два роки, то якъ рôкъ пройшовъ уже, а ще рôкъ оставъ ся, то й выйде, що була половина курсу. Богословы, значить, ще мали рôкъ вчитись, закимъ матимуть право на попôвъ святить ся. Богословы о-пôвъ курса, хто заможнѣйшого батька сынъ, вже ѣздять, чи не натрафить де на суджену. А бувъ въ поблизю ôдъ Солодькôвъ панотець Собальскій, и мавъ сына Ивана въ богословіѣ. То сей и шатнувъ по селахъ и заѣхавъ до Люборадскихъ. Сказано, семинариста, анѣ сѣсти не вмѣє, нѣ вклонитись, нѣ слова до ладу сказати, нѣчого: всё вымучать, всё выдушать. Якъ побачить панянку, то ажь óстрахъ ёго вôзьме — и сказавъ бы, и боить ся, приступивъ бы и не смѣє. Поѣхать такому мѣжь дѣвчата, то рôвно зъ головою. И Собальщенко не поѣхавъ бы, та єго батько бувъ скôлькось лѣтъ благочинникомъ, то всѣ сусѣдскй панотцѣ були єму знакомй, а въ Люборадскихъ ôнъ таки не разъ бувъ — ще за житя покôйного о. Гервасія. Отъ и приѣхавъ панъ богословъ. Добре єму знакомй були сй пороги, та переступавъ ôнъ ихъ ще пимперломъ; а теперь — Иванъ уже, якъ думавъ ôнъ, голова на всю околицю, чоловѣкъ на всю губу, молодець, хочь куды, де-жь бакъ! богословъ! а богословъ... буде й того що вже богословъ, тай годѣ! Зъ за такого сына и матери честь; „богослова родшую“ якъ не поважати? Ото-жь входить ôнъ до хаты, шарнувъ ногою якъ умѣвъ, и щиро поцѣлувавъ панну Марію въ руку, бо ажь ляснуло. Тодѣ обернувъ ся до Ляшкôвъ и рекомендуєсь, що такъ и такъ: ученикъ богословіи — прошу любить и жалувать — Иванъ Іоанновичь Собальскій.

— Ученикъ богословіи! — пôдхопивъ одинъ Ляшокъ, — га! ученикъ богословіи! дуже радй-сьмо! — А другій: — просимо сѣдати! просимо! будьте ласкавй! ге!... Тай до третёго: — проси нехай садовлять ся! —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кинувсь и третій: — та сѣдайте, будьте ласкавѝ! ощасливте нашу компанію, проше!

И щобъ вамъ котрый вусомъ моргнувъ, або що, мовь бы й насправжки они такъ радѝ, що зуздрѣли богослова. А Собальскій ходить по хатѣ, ôдкашлюєть ся; выкашлявъ ся и сѣвъ — та де-жь? коло самѣсѣнького порога, — и почавъ придивлятись на образы, хочь бачивъ ихъ и придивлявъ ся не десять и не двадцять разôвъ, а пиши: сто або й бôльше.

Всѣ мовчали, дивились, мовь бы ждуть якого змилуваня Божого. Отъ богословъ и почавъ: — а у васъ чудо, не образы, панно Маріе?

— Нѣчеґо собѣ, — ôдказала Мася.

А Ляшки й собѣ кинулись дивитись на образы и одинъ одного торкають: — бачь, кажуть, бачь! ге! що то богословъ! заразъ и завважавъ! не мы, слѣпота! И на богослова повытрѣщали очи, що-то ôнъ ще скаже. Отъ ôнъ и почавъ: — я нѣде такои живописи не бачивъ.

— А ты бачивъ? — спытавъ одинъ Ляшокъ у другого.

— Нѣ, каже сей, не бачивъ.

— А ты? — пытають третёго.

— И я нѣтъ, — каже той.

— Бачь! а намъ и въ голову се не приходило! — заговоривъ первый, — що́-то богословъ!

Мася нѣчого не ôдповѣла на слова п. богослова.

Отъ и пôшовъ далѣ, таки довгенько помовчавши: — а се, панно Маріе, Богородиця, — показавъ, — точка въ точку вашь портретъ!

— Еге-жь! озвались Ляшки. — Що́ то око! богословске око — тай годѣ.

Мася мовчала, тôлько дивилась.

А богословъ пôдôйшовъ до того образа, подививсь тай каже: — позвольте свѣчкою присвѣтить! — И протягъ руку до свѣчки. Та якійсь Ляшокъ вже й присвѣчувавъ. И всѣ очи повытрѣщали. Дивились всѣ, тôлько Мася нѣтъ, довго дивились мовчки, ажь одинъ Ляшокъ каже: — красавиця!

— Совершенная красавица, — озвавсь богословъ.

— Бачь, — почали Ляшки промѣжь себе, — красавиця! га! бачь! що́ то богословъ! а мы й не завважали.

Богословъ ôдступивсь, и свѣчку на столѣ поставили, та не сѣдали, бо Иванъ Іоанновичь стоявъ; далѣ ôнъ сѣвъ и всѣ сѣли. Се-бъ то такъ шанують ёго, що якъ ôнъ не сѣдаєґ, то нѣхто не смѣє. — То Иванъ Іоанновичь задумавъ комплиментъ сказать панянцѣ и такъ прибиравъ ся. Озвеличивши панянку тымъ, що она походить на богородицю, ôнъ богородицю назвавъ красавицею, тодѣ каже:

— Ей-ей! отъ якъ дивлюсь на васъ, панно Маріе, то наче на той образъ; а якъ на образъ дивлюсь, то наче на васъ — ѣй Богу! Точка въ точку. — И осмѣхнувъ ся, тай почавъ ôдкашлюватись и люльку набивати.

А Ляшки кажуть: — И мы такъ: якъ дивимось на панну Марію, то наче бачимо богородицю... ей... ей...

— Еге-жь такъ? — пытаєґ одинъ у одного.

— Таже такъ.

— Якъ бы не такъ, — каже третій, — то панъ богословъ не казавъ бы.

— Та що ты! — перебивъ той, — ты не такъ величаєшь, кажи: ёго богословство.

Мася чуть тôлько гамуєґ смѣхъ, а Ляхи щобъ котрый вусомъ моргнувъ, то нѣтъ. А Иванъ Іоанновичь уже набивъ люльку; уже Ляшокъ и прислуживъ ся: выйнявъ зъ кишенѣ папѣрцю шматокъ, запаливъ и принѣсъ: — прошу, каже, покôрно, ваше богословство! пыхкайте! Иванъ Іоанновичь хотѣвъ щось сказати та тôлько ротъ роззявивъ, а Ляшокъ и каже: — та пыхкайте бо, ваше богословство, а то припече й кину.

Иванъ Іоанновичь и ставъ пыхкати: пыхъ-пыхъ, и каже: — такого титулу — и все: пыхъ-пыхъ, — нема и въ свѣтѣ — а все пыхкаєґ.

— О? — почавъ Ляшокъ, — нема? то якъ же васъ величать, ваше богословство?

— Якъ буду священникомъ, то ваше благословеніе або ваше преподобіе або превелебіе; а теперь ще я не маю величанія.

Принесли чай. Ставъ оденъ Ляшокъ мѣшати ёго ложкою й пытаєґ: — Ваше богословство! чи бакъ — ваше будуче благословенство, а теперь ще нѣякъ! Вы вчились богословію; чого-то, скажѣть, сахаръ скорѣйше розтаєґ, якъ ёго не мѣшати ложечкою, а якъ мѣшати, то не такъ скоро?

— Ге! — сказавъ богословъ, — ге! хиба се до богословіи належить? ге?

— Бачь ёго! — озвавсь той, — а я думавъ, що до богословіи.

Поки тутъ що дѣялось, менші сестры, що сидѣли десь-тамъ у закутку, пôдослали наймичку розпытать фѣрмана: хто приѣхавъ. Якъ довѣдались, що богословъ, то такъ и розôгнали курей на сѣдалѣ. Вже дѣвчина, здавалось, и добре за головку стискала, а все таки чути було „кирь-кирь“. Въ печи загоготѣло; якъ и панѣматка выйшла. Зъ старою Иванъ повѣвъ розмову якъ и треба. Все розказувавъ: и скôлько кôпъ ёго батько вже поставивъ, и скôлько ще буде, и коли обжинкôвъ сподѣють ся, и скôлько пнѣвъ пасѣки, и скôлько роѣвъ, и все що треба въ хозяйствѣ, говоривъ, розказувавъ, якъ зъ книжки вычитувавъ. И жартувавъ и все; та тôльки зъ старою, а Мася и Орися сидѣли нишкомъ у тôй кôмнатѣ. Поки же ще Ляхи були, то й имъ було зъ кимъ розмовляти; та сі не довго гаялись, панѣматка не любила Ляхôвъ и они се добре знали, то не пройшло и годины часу, якъ утрясли.

Панѣматцѣ хочь и до дня просидѣти-бъ, прогомонѣти зъ Собальскимъ, — та не здужала, то й пôшла собѣ. Якъ не той ставъ хлопець, оставшись зъ панянками: замнявъ ся заразъ, закахикавъ ся.

— Давно вже я тутъ бувъ, — каже. — Ще вы ось якѝ були, — показавъ зъ на аршинъ ôдъ землѣ, — а я, каже, качавсь якъ гарбузъ.

Засмѣялась Мася, и ôнъ засмѣявсь, та й змовкли. Стара гукнула на Орисю; Орися й выйшла. Богословъ и зновъ почавъ: — Покôйный о. Гервасій, памятаю, горѣхôвъ дававъ.

Мася мовчала; а ôнъ додавъ: — вамъ, думаю, жаль за о. Гервасіемъ?

— Мнѣ? — озвалась Мася, — нѣ мяла-бымь за кімъ уболѣваць!

— То-жь вашь отець.

— Та цо-жь зъ тёго?

— Та й не жаль?

— А нѣ.

— Якъ таки можна, подумавъ богословъ, щобъ дочцѣ та не жаль було за татомъ! И каже: — То може хочь коли жаль було?

— Нѣґды.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не сказавъ ѳнъ нѣчого на сю штуку, а почавъ люльку набивати.

Довго такъ то мовчали они, то розпочинали розмову и на двохъ-трохъ словахъ кѳнчали; и зновъ мовчали.

Богословъ куривъ тай куривъ, ажь языкъ ѳму затерпъ; вже й не хотѣлось, а все куривъ, абы дурно не сидѣти. Далѣй завваживши, що Мася й не заикнеть ся на рѳдну мову, каже: — Чи вы смѣетесь зъ мене, чи що, — то тодѣ ѳнъ-якъ балакали, а теперь ось-якъ? И не пѳзнати, що не кателичка, що панотцева дочка.

— Былась ѣлупя, — ѳдказала Мася.

— То се нѣбы и я дурень, коли такъ, — заговоривъ богословъ.

— Я нѳ мувѳ, — озвалась Мася, — а пану вольно мыслѣць, цо сѳ подоба.

Скипѣвъ паничь, ажь побѣлѣвъ, и выйшовъ та й гука́:

— Герасиме!

— Говъ! — озвавсь той.

— Давай конѣ. — И вернувсь до хаты. Масѣ вже не було; тѳлько Собальскій ступивъ за порѳгъ, — она и пѳшла въ валькиръ.

Хто не знаѳ, що кому щó, а курцѣ просо? Такъ и фѣрманъ: абы конямъ добре, то й сидѣвъ бы и не ру́нтавъ ся. А въ Люборадскои конямъ богослова и мѣстечко знайшлось въ стайнѣ, и пашѣ, оброку*) до-звалу; то й почавъ Герасимъ ворчати щось пѳдъ нѳсъ собѣ, якъ паничь сказавъ конѣ подавати.

Почула стара ѳго приказъ и выйшла зновъ, хочь слаба була. — Куды вы проти ночи? каже. Та переночували-бъ любенько, побавились; и вже завтра по видному й поѣхали-бъ. А теперь чого спѣшати?

— Спасиб ѳгъ, — каже, — а ночи теперь видни́й, и до дому не далеко. Поѣду.

Не вблагала панѣматка навѣть закуски пѳдождати: — поѣду тай поѣду. Тѳльки чарку горѣлки выпивъ.

— Нехай же хочь фѣрманъ повечеряѳ!

— Хиба ѳнъ голоденъ? и дома повечеряѳ, спасиб ѳгъ, не турбуйте ся.

И поѣхавъ.

— То черезъ тебе, — почала мати Масѣ вымовляти. То ты ѳму щось зробила, згрызото ты моя!

— Що-жь вамъ таке до него? а поѣхавъ, нехай ѣде на зламану голову!

— Дочко! чого ты проклинаѣшь? що ѳнъ тобѣ виненъ?

— Та нехай ёму сѣмъ чортѳвъ и все лихо; чи я-жь проклинаю? И чого вы вчепились?

— Чого ты людей розгонишь? чому розуму не маѣшь? — почала мати.

— Коло якого-небудь хапокныша я запобѣгла-бъ! Ге! бачь, чого забагаѣть ся!

— Ей дочко! схамени ся! Що тобѣ такого, що такъ цензоруѣшь людскихъ дѣтей? хиба-жь ты дѣдичка сама? Хиба твѳй батько не пѳпъ бувъ?

— Та що зъ того?

— Чого-жь ты така думна́? погорджаѣшь поповичами? кого ты ждешь, кого сподѣешь ся? чи не зъ отыхъ голодрабцѣвъ кого, що такъ звиваютъ ся коло тебе?

— Я нѣкого не жду, але й за поповича не пѳду: нѣ стати, нѣ сѣсти, нѣ слова сказати не вмѣѳ, а я-бъ пѳшла.

— Ей дочко! ей дочко! побачишь — побачишь!

— Добре, добре, побачу! идѣть лишь собѣ, лягайте отамъ, то менѣ лекше буде.

— Осу́да ты моя, нещастѳ ты моѳ, не дочка, — сказала мати й выйшла въ пекарню дати пораду тымъ курамъ, що порѣзали. Орися тамъ уже була; и Текля коло неи щось шупорталась.

Зѳставшись сама, Мася взяла польску книжечку, оклякнула и почала вычитувати молитвы.

Оттакъ не одинъ богословъ зъ облизнемъ поѣхавъ. Лучилось и до Орисѣ, та старый звычай на завадѣ стоявъ: въ мене всѣ дочки рѳвни́й, ѳдказувала стара, на выбѳръ ихъ не маю; коли хочете, берѣть старшу. Та старшои нѣхто не хотѣвъ и она нѣ за кого не хотѣла; та зъ за неи и Орися сидѣла. Людскій дочки вже дѣточками батькамъ своимъ кланялись; а сироты сидять, тай сидять, нѣхто й не крюкне.

Ще поки Мася молодча була, то хочь вередлива була, — та не осудлива; а якъ стукнуло уже за двадцять, то ту осудила, ту очернила, ту обговорила. У людей сусѣды бувають добри́й, добрымъ чоловѣкомъ прислужать ся; а тутъ всѣ ѳдурались, всѣ ѳдстрахались. Мало що терномъ не вросла колись битая порѳженька до о. Гервасія. Одинъ однымъ о. Антоній ихъ не цуравъ ся и порѳженьку протиравъ. Сей було приѣде тугу розважити.

— А що панѣ-матко, а вамъ лихо, и въ мене не тихо; притопчѣмъ-же бѣду кляту черевиками. Бо й я въ черевикахъ-же ходжу.

— Та що вамъ за бѣда, — озветь ся панѣ-матка: вы вже далѣй-далѣй онучатъ дружитимете, а въ мене ще й дѣти мои сирѳточки на вязахъ висять!

— Не журѣть, панѣ-маточко — якось-то оно буде

— Коли-бъ менѣ хочь тыхъ безщасныхъ притулити; а Антосьо и самъ собѣ дорогу пробѳ.

— Надъ сиротою Богъ зъ калитою, приказують люде, — озвавсь о. Антоній. Не журѣть!

— Коли-бъ Ѳнъ милосердный хочь нашого викарого пѳднявъ, що лежить недужь; а якъ вкоротить ѳму вѣку, то я тодѣ зовсѣмъ пропаща.

— Не журѣть! молѣть ся, може дасть Богъ, що й куца вывезе.

Се тодѣ вже дѣялось, якъ въ селѣ таки добре громада загула. Викарый бувъ немошный, то мало не за кожною требою мусѣли вдаватись до сусѣдскихъ попѳвъ. А чужій панотець, якъ чужій панъ, якъ дерне, то ажь пальцѣ знати. Отъ и загула громада: що оно таке ѳ? хиба мы не такі люде якъ и всѣ? Хиба въ насъ церква не гарна, щобъ свого панотця не мати? Подаваймо суплѣку до архіѣрея, щобъ прислявъ намъ попа хочь сякого-такого! хочь такого, що й пѳдъ носомъ ѳму не свитаѳ. Доки-жь намъ бѣдувати?

И частувала панѣ-матка и просила; нѣчого не помоглось. Якъ и благочинникъ заѣхавъ, ставъ вговоряти. — Якъ бы мы бачили, ѳдказали ѳму, що хочь яка надѣя ѳ, то що нѣчого, а такъ... доки намъ ждати!

— Та може якѳй сиротѣ Богъ долю пѳшле, — каже благочинникъ.

— Ге! хиба се сироты якъ у людей? Ось — придивѣть ся, що выробляють — не всѣ, а старша. Чи мало до нихъ людей трафлялось? а коли не хоче за попа,

*) Овесъ помѣшаный зъ сѣчкою або зъ пшеничною половою. — *Прим. авт.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

то нехай же не заважає, нехай зъ дороги вступаєть ся, бо выкидаємо.

— Та майте Бога въ серцѣ! згадайте о. Гервасія! Якій ôнъ добрый бувъ для васъ, а вы для єго сирôтъ такй нелюдянй! та єго кости здрыгнуть ся.

— Мы вже, паноченьку, пошанували память покôйного батюшки. Дивѣть ся самй: пять лѣтъ терпимо. То доки-жь намъ не мати головы въ селѣ? Подамо суплѣку, нехай дають намъ панотця.

— Пождѣть ще зъ мѣсяць; може дасть Богъ и сиротамъ и вамъ.

— Ну! ще мѣсяць пождемо, однакъ теперь роботы надходять; а тамъ — о! Богъ свѣдокъ, що подамо суплѣку до архієрея, таки до самого архієрея. А до жнивъ ôнъ, кажуть, и въ насъ буде?

— Та буде-жь.

— Отъ намъ и на руку.

Благочинникъ добре знавъ, що жениха не знайдеть ся, бо всѣ знали Масю, а мавъ надѣю, що архієрей своєю властію скаже кому женитись, то хто-небудь и втопить свою голову. А справившись тамъ, пôшовъ панѣматку вговоряти, щобъ не зважала на старшу, а якъ лучать ся люде до меншои, нехай зъ рукъ не спускає. Тымъ часомъ написали до архієрея просьбу, щобъ жениха прислявъ.

Дивне се дѣло! дѣвчата просять: пришлѣть намъ жениха; а вдиви ся, то нѣчого дивного нема; хто топить ся, й за бритву вхопить ся. А попôвнамъ сто-разъ лучше втопитись, а нѣжь зôстать ся дѣвочити при матерѣ вдовицѣ: и мати пропащ й дѣти зведуть ся нѣна-що. Безнадѣя и розумъ одôйме и серце, и выйдуть зъ нихъ не дѣвчата, а клоччя,— не людина, а пшикъ — безъ волѣ, безъ всёго: только й знає, що на Бога звертати: чи грѣхъ, чи соромъ — все Божа воля. Свою недолю они дуже добре знають, и не одна безщасниця-мати просила и просить жениха для свого дитяти, бо єсти нѣчого; не одна безщасниця-попôвна за тымъ-же для себе зъявлялась до архієрея, та не одна и буде зъявлятись, закимъ здогадають ся, що и они люде, закимъ подивлють ся й на нихъ людянымъ окомъ. Она плаче, що соромъ, а архієрей каже: слезно просила — и посылає якого бѣдолаху, що нѣ кола, нѣ двора, нѣ роду, нѣ плоду. То й встрягне, де й покажуть, а тамъ пє-пє! ажь ухами ллять ся. Або трафить ся якій урвиголова, що знущатиметь ся цѣлый вѣкъ; найбôльшь посылають тыхъ, кого нѣхто не хоче, а сирота мусить, бо воля владыки.

У Любарадскои бувъ братъ панотець — людина добра и на розумѣ єму не збувало. Отъ ôнъ и каже: що-то сестро! не штука выпросити въ архієрея богослова; та силою колодязь копавши, не пить воды зъ нёго. Чи не лучше було-бъ ось якъ долѣ попытати: я однакъ бездѣтный, жѣнку маю добру, спасибôгъ ѣй, то ось-якъ чи не зробити-бъ? Поѣду я до Камянця та подамь въ перевôдъ на вашу парафію. Оно все на одно выйде: зразъ дадуть бумагу въ семинарію, чи „не согласенъ“ хто женитись зъ такими то сиротами, бо на ихъ приходъ подасть ся такій то панотець? Якъ що судилась доля, то озветь ся; а якъ нѣ, то честь ваша при васъ: нѣхто не скаже, що докучило дѣвувати, ажь просять ся за-мужь, та не беруть. Ты-жь, сестро, знаєшь мене; я тобѣ не стану въ кривду. А коли дасть Богъ жениха послѣ, то вступлюсь. Такъ и просьбу подамь. Выгода, каже, зъ сёго тá, що не сяде хто чужій, якъ не знайде ся охочого.

Подумали — подумали, та й написали прошеніе, и о. Якимъ поѣхавъ до Камянця.

Не день, не два телѣживъ ся о. Якимъ, нѣмъ забринѣло передъ нимъ Камянецке кладьбище, що стоить верствы за пôвтора передъ польскими фôльварками. Теперь они, тй фôльварки, подôбнй до людей, а тодѣ десьне-десь домокъ стоявъ, а то порожнй мѣсця були и заѣхати нѣ-де було.

То о. Якимъ потягъ прямо въ городъ и остановивсь коло самои вѣтрянои брамы; зъ ôдсѣль почавъ и дѣло робити. Зъ недѣлѣ вже й Петра. Теперь мали жати паны богословы, що сѣяли тай сѣяли: наступивъ останній екзаменъ и вѣнець або конець. Богословія вже не ревла, не скакала, якъ другимъ часомъ, а коженъ поважно ступавъ, якъ индикъ, натягаючи волося, що на пôдгарнѣ пôдпускали и якъ джмѣлѣ гули: все баса говорили, хто говоривъ, а хто и мовчки дыбавъ вздовжь и поперекъ. Були й такй, що по куткахъ товкли свои „пензы“ — тôлько й чути: вуръ-вуръ-вуръ. Въ другихъ клясахъ (философіѣ та реторицѣ) кричали, скакали; а тутъ якъ въ казанѣ кипѣло, тôлько крику не було, и чутко було, якъ чобôтьми цокають, та ще й чоботы робились тодѣ на рыпахъ. Се все женихи, и доходжували свои сёртуки тó-що, щобъ по жнивахъ надѣти рясу и пôдрясникъ. Якъ входить письмоводитель — поповичь и семинариста — не буває въ клясѣ, а пише въ правленіи, — за то має хату, харчь и скôлька карбованцѣвъ грôшми. Все письмоводителѣ выбирає самъ урядъ, зважаючи, хто добре пише, и хто въ письмоводителѣ попавъ, то конче попомъ буде, хиба самъ не схоче. Они, якъ нѣколи въ клясѣ не бувають, то й выходять на попа безъ всякои науки! Въ семинаріяхъ они чепурно зъодягають ся и народъ все обтертый.

Оттакій-то панъ письмоводитель прийшовъ въ богословію зъ паперомъ въ руцѣ и давъ число, щобъ мовчали.

— Цсъ! засычали, хто завважившъ; а письмоводитель сказавъ: панове! хапатня! И давъ папѣръ. Богословы самй добре знали, що зъ тымъ паперомъ робити и письмоводитель тôлько попрохавъ, щобъ не покапали, тай пôшовъ собѣ.

Якъ всюды по школахъ, такъ и въ духовныхъ, и въ самôй богословіѣ коженъ має своє прôзвище; и бувъ тамъ одинъ, що ёго прозывали Малпою, швидкій та верткій, що й зъ пôдъ ступѣря выкрутить ся. Ся Малпа схопила той папѣрець у зубы та брыкъ-брыкъ по клясу, и выскочила на стôлъ.

Кругъ стола стовпила ся богословія и почали: ну! читай! Малпа й почала вычитувати, що тамъ-то й тамъто, въ такômъ-то повѣтѣ, такого-то класа парафія Солодьки, єсть три дѣвчины: одна Марія, лѣтъ двадцять два.

— Шшь! — почали слухачѣ, — заматерѣвша во днехъ своихъ! — Малпа пôшла далѣй: друга Орина, ôсѣмнадцять лѣтъ.

— Шшь, шь! — почали зновъ.

— Та чого вы шикаєте? ще-жь молода! хтось гукнувъ зъ гурту.

— Шшь, шшь! — розôйшлось по клясѣ ще гôрше.— А що має? що має? читай! Малпа: третя, третя, одинадцять лѣтъ.

— Шшь! А що мають? почали. А Малпа: все хозяйство и грошей въ приказѣ тысяча карбованцѣвъ.

— Якъ бы всѣ за одною! можна-бъ руки погрѣти. Давай лишь папѣръ! — кричать зô всѣхъ бокôвъ. А Малпа

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нôшла выхилясомъ по класѣ. Пôднявсь такій стукъ, наче сто коней бѣжить, смѣхъ, нявкъ, регôтъ, бѣготня; бо знайшлись и хорты и мысливцѣ, и шпанцѣ и всяка птиця и звѣрина; а цыганъ зануздавъ кобылу и нёкав, тамъ ведмѣдь реве — всёго було.

И таки Малпу спôймали, почали мняти а она квявчить. Другî тымъ часомъ, взяли той папѣръ ôдъ неи и пôшли до стола тай почали гукать: хто тамъ близько, ходѣмъ сюды! Оббзвавсь Собальскій: Я! я близько! Я навѣть бувавъ у нихъ.

— А! мелнику-голубчику! ходи-жь сюды!

— Ще й ситникъ знав, — озвавсь Собальскій.

— Ситнику! ситнику! — почали кричати; де ситникъ!

— А чого ты, бузьку, хочешь? — озвавсь той, що ситникомъ прозывали.

— Чи не маѣшь пôдситка доброго? продай!

— Проси Струцкого! — озвавсь ôнъ. Струцкого прозывали решѣтникомъ.

— Та нѣ! — озвавсь решѣтникъ, — то треба справки навести! ходи сюды!

Такъ зббрались всѣ, и почавъ въ самъ перѣдъ самъ Собальскій: богатенькî, каже, нѣчого сказать; мати добра, менша Орися то-жь нѣчого; а Марія така Ляшка, що нѣ слова по нашому не скаже.

— Ну, валяй вѣ пó боку? — заговоривъ Кобылка.

— Та она таки й не пôде за нашого брата. Насватувавсь якійсь кіѣвскій, та она, кажуть, такою чимерицею попоштувала, що чхатиме, доки не вмре: кнышомъ назвала, розказують люде, а до самого й говорити не хотѣла.

— Та ся на бôкъ; а Ориня?

— Була нѣчого, а теперь, кажу вамъ, не знаю, — а Текля ще недолѣтокъ.

— На-жь тобѣ, пиши, а мы за тобою, — кажуть Собальскому. Собальскій взявъ папѣръ, крикнувъ на Нѣмця, щобъ давъ каламарь и думав: я-жь вамъ теперь ôддячу: було не смѣятись! Тай черкнувъ первый: согласенъ безъ взятія. Се значить, що згоджуѣть ся взяти парафію безъ панянки. Черкнувъ и ôдступивъ ся ôдъ стола. Тодѣ по колiѣ пôдходили и другî, и коженъ розписувавсь, да жаденъ не написавъ: согласенъ со взятіемъ, а всѣ — або согласенъ безъ взятія, або просто не согласенъ.

Покивавъ о. Якимъ головою, прочитавши сю штуку, и ставъ платить въ консисторіѣ то столоначальнику, то писарю, то регистраторови — и мало кому не давъ, щобъ скоро дѣло робити. Плативъ — плативъ та ще й обѣцявъ у „попôвску дѣру“ повести кого-не-кого.

Посередъ города ѣтоять въ Камянци домы — одинъ до другого поприлипали; улиця мѣжь ними йде навхрестъ. Въ сѣмъ мѣсцѣ тандита, тютюнъ продаѣть ся и горѣлочка зъ закускою. Якъ дивитись зъ боку, то пан-отцѣ такъ и чмигають сюды зъ дикастерскими, якъ зайцѣ въ горохъ. Ото-жь и прозвали сей кутокъ „попôвскою дѣрою“. Сюды-то обѣцявъ о. Якимъ кого-не-кого повести на „консоляцію“, се-бъ-то по просту на могоричь. То сякъ, то такъ, а дôйшовъ кôнця; взявъ указъ на руки и закуривъ зъ Камянця вже парафіяльнымъ попомъ въ Солодьки. (Дальше буде).

КОРОТКА
ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

Безталаннôй Руси лишалась тôлько одна заступниця въ злидняхъ — церковь. И дѣйстно въ рускôй церквѣ довго зберегались останки колишнього вѣчевого, громадского ладу. Епископа выбирали не тôлько іѣрархи (старшина церковна), але й князѣ, бояре, священники и цѣле „людство“ тои епархіѣ, для котрои выбирано архипастыря. Тои самои системы выбору уживано такожь при обсадѣ другихъ ступенѣвъ церковныхъ, до низшихъ клирикôвъ включно. Основными бо признаками народного строю суспôльного въ Руси бувъ напрямъ до рôвноправности и принципъ выбôрный. Свѣтскî люде входили иногдѣ въ складъ духовныхъ судôвъ и брали участь въ такихъ дѣлахъ, щó ôдносились до управы церковноu; ба, они мáли голосъ такожь въ соборахъ церковныхъ. И такъ коли въ начатку вѣку XV. въ литовскôй Руси Витовтъ хотѣвъ мати окремого митрополита, тогдѣ ôнъ *сзбра вси князи литовскыхъ и рускыхъ земель, и бояръ и вельможь, архимандриты же и игумены и благоговѣйныя иноκы и попы. и сихъ всѣхъ свѣтомъ и волею и избраніемъ и хотѣніемъ* [1]) оконечно рѣшилось пытанѣ о ôддѣленю митрополіѣ Кіѣвскои ôдъ Московскои и о выборѣ Григорія Цамблака митрополитомъ (1414). Але такій способъ выбору митрополитôвъ, епископôвъ и прочои старшины церковноu занапастивъ ся вже въ вѣцѣ XVI. Се бо литовскî великî князѣ стали заводити въ рускôй церквѣ свои феодальнî порядки, хôснуючись правомъ „подаваня столиць духовныхъ и хлѣбôвъ духовныхъ“, с. ѣ. правомъ подаваня архіерейскихъ катедръ, монастырѣвъ и церквей. Ôдъ литовскихъ же князѣвъ переймили се право королѣ польскî.

Сеся нова установа була причиною упадку церкви рускои, бо церковнî достоинства одержували часто люде свѣтскî, щó вели жизнь гулящу. Ихъ приманювали богатî добрá церковнî, про-те бувало таке, що ѣще за житя старенького владыки шляхтичѣ, хотячи захопити церковне майно, били чоломъ королеви, молили сенаторôвъ, ба, давали имъ и грошѣ, щобъ лише по смерти епископа могли займити ѣго мѣсце въ епархіи. Иногдѣ одержували право на епископію два кандидаты наразъ, и въ такôмъ случаю спôръ мѣжь епископами-номинатами не ограничавъ ся тôлько процесами, але часто кôнчивъ ся наѣздною баталіею.

Коли-жь свѣтскî патріоты рускî побачили, що въ церквѣ нема ладу, по-за-якъ іѣрархія своимъ житѣмъ давала лишь соблазнь паствѣ духовнôй, то бажали они взяти починъ въ ôдродженю религійнôмъ и моральнôмъ. Именно руске мѣщанство стало при церквахъ засновувати б р а ц т в а, котрî спершý займались дѣлами милосердія и любови христіяньскои; але небавомъ розширили они кругъ своѣи дѣяльности. Члены братства бажали привернути давный выбôрный ладъ въ церквѣ и доглядати духовенства въ ѣго дѣлахъ. Опбсля брацтва

[1]) „Кіевская старина, ежемѣсячный историческій журналъ“. Томъ IX, 1884; стор. 630.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стались забороломъ рускои церкви въ тяжкихъ злидняхъ того часу.

Найдавнѣйшимъ було брацтво Львôвске при церквѣ Успенія Пресв. Богородицѣ, по-за-якъ грамота польского короля Казимира IV. зъ р. 1439. згадує вже про єго истнованє. Царгородскій патріярхъ Єремія, корыстуючись тогдѣшньою прихильностію короля Степана Баторія до Русинôвъ, выславъ ôдъ себе въ Русь Антіохійского патріярха Іоакима, поручаючи єму, займитись уладженємъ дѣлъ церкви православнои. Коли Іоакимъ пробувавъ у Львовѣ (1585), мѣщане просили єго, щобы благословивъ и затвердивъ новый уставъ брацкій. Патріярхъ выдавъ 1. сѣчня 1586. р. грамоту, котрою затвердивъ той уставъ. До брацтва Львôвского могли вписуватись не тôлько мѣщане, але такожь шляхтичѣ и люде „посполитй“ (простй). Брацтво мáло дбати не лише про свою церковь и шпиталь, але й служити справѣ цѣлои церкви рускои. Ôдтакъ удержувало оно школу и друкарню и зô всѣми церковными брацтвами въ Руси-Украинѣ сполучилось въ оденъ союзъ, щобы спôльно обороняти вѣру и церковь ôдъ напастей противникôвъ.[1]) Тогдѣ-то патріярхъ Іоакимъ надавъ Львôвскому брацтву провôдъ межи всѣми брацтвами и сподѣвавъ ся, що брацтвами двигне ся духовенство ôдъ морального упадку и ôдродить ся руска церковь. Въ 1588. р. приѣхавъ до Львова Царгородскій патріярхъ Єремія и грамотою потвердивъ а подекуды й розширивъ права брацтва; ôдтакъ въ 1593. р. увôльнивъ ôнъ брацтво зъ-пôдъ власти епископа Львôвского и митрополита Кіѣвского, изъ-за чого оно залежало тôлько ôдъ Царгородского патріярха и стало зватись Ставропигією.[2]) Важнѣйшими були єще брацтва въ Вильнѣ (1589), Кієвѣ, Луцку, Могилевѣ, Рогатынѣ й иншихъ городахъ.

Брацтва стались справдѣ забороломъ церкви рускои, именно въ кôнци XVI. вѣку. Се бо грозило ѣй велике небезпеченство не тôлько ôдъ Кальвиніянъ але й ôдъ Антитринитаріѣвъ або Социніянъ. Науку антитринитарску (се-бъ-то противну христіяньскôй науцѣ о пресв. Тройци) основавъ въ першôй половинѣ вѣку XVI. испаньскій лѣкарь Михайло Серветъ и ширивъ єѣ въ Швайцаріи, Нѣмеччинѣ, Франціи та Италіи. Опôсля переймивъ сю науку Лелій Социнъ, патрицій изъ Сіенны, и проповѣдавъ єѣ въ Польщи (1551. и 1558. року). Центромъ антитринитаріѣвъ були тутъ городы Пинчôвъ и Ракôвъ. Тогдѣ багато Полякôвъ покинуло науку Кальвина и приняло проповѣдь Социна. Ôдтакъ братаничь Лелія, Фавстъ Социнъ (1539—1604) зреформувавъ секту антитринитарску и давъ ѣй своє имя. Въ 1579. р. прийшовъ ôнъ въ Польщу и не покидавъ єѣ до своєи смерти. Прихильники науки Фавста Социна звались Социніянами або й Аріянами. Наука тая ширилась не тôлько въ Коронѣ польскôй, але й въ Руси литовскôй. Зъ Социніянами симпатизували такожь паны рускй, щó придержувались православія, примѣромъ Константинъ князь Острожскій, котрому се вподобалось, що у Социніянъ були школы, друкарнѣ и добрй проповѣдники слова божого. По причинѣ отже, що наука Социна захвативши всю Литву и захôдну Русь, наносила православію чимало шкоды, мôгъ чернець Иванъ Вишеньскій справедливо сказати: „*Поєретичѣли вси обитальници Малой-Россіи и отъ Бога далече устранишася...*“ [1])

Коли церковь православна побивалась напастями всѣлякихъ противникôвъ, задумали деякй ієрархи рускй приняти церковну унію зъ Римомъ. Про тую унію говорено на Руси вже давнѣйше. И такъ Данило Романовичь, не маючи пôльги ôдъ Татаръ, пôславъ свого архіепископа Петра на вселеньскій соборъ въ Люгдунѣ (1245) и не бувъ противнымъ принятію уніѣ зъ римскимъ престоломъ. Якъ опôсля ôдбувавъ ся церковный соборъ въ Констанціи (1414—1418) пôславъ тамъ Витовтъ Кіѣвского митрополита Цамвлака. Ôнъ приѣхавъ въ Констанцію, щобы пôдняти „прю (диспуту) о догматы съ папою“,[2]) и бувъ провôдникомъ девятнайцяти епископôвъ грецкихъ. Папа Мартинъ V. принявъ Цамвлака вельми ласкаво, але епископы грецкй не хотѣли покоритись римскôй церквѣ и ôдъѣхали домôвь. Ôдтакъ Исидоръ, митрополитъ Кіѣвскій и всеи Руси, бажавъ зъєдинити церковь руску зъ престоломъ римскимъ. Великій князь московскій Василь II., позволивъ єму ѣхати на вселеньскій соборъ, котрый навпередъ у Ферарѣ, а потôмъ у Флоренціи ôдбувавъ ся (1438). Митрополитъ Исидоръ удавъ ся до Италіи вразъ зъ епископомъ Суздальскимъ Авраамієм въ супроводѣ сотнѣ осôбъ духовныхъ и свѣтскихъ. Ôнъ пôдписавъ актъ уніѣ, а папа Евгеній IV. именувавъ єго своимъ легатомъ на Литву, Прусы и Польщу. Коли-жь ôнъ приѣхавъ до Москвы, то великій князь Василь и владыки приняли дуже нерадо вѣсть про унію. Исидора усунено изъ столицѣ митрополичои и поставлено на єго мѣсци Іону. Ôдтакъ удавъ ся ôнъ до Риму, де папа именувавъ єго кардиналомъ; потôмъ бувъ въ Царгородѣ папскимъ легатомъ, але въ часѣ облоги Царгорода черезъ Туркôвъ утѣкъ на островъ Самосъ и вернувъ до Риму, почôмъ папа Пій II. поставивъ єго патріярхомъ Царгородскимъ. Исидоръ умеръ въ Римѣ 1463. р.

Минуло сто пятьдесять лѣтъ ôдъ того часу, якъ митрополитъ Исидоръ намагавъ ся заключити унію рускои церкви зъ Римомъ, ажь ось въ 1594. р. сею справою займились запопадливо два рускй владыки, Ипатій Потѣй, епископъ Володимирскій и Берестійскій та й Кирило Терлецкій, епископъ Луцкій и Острожскій. Зъ намѣромъ сихъ владыкъ погодивъ ся такожь Михайло Рагоза, митрополитъ Кіѣвскій и всеи Руси, ôдъ котрого Царгородскій патріярхъ, Єремѣя II., домагавъ ся заплаты 10.000 золотыхъ за те, що єго посвятивъ на митрополита. Потѣй ставъ зъ Василемъ Константиномъ, княземъ Острожскимъ, переписуватись про унію; але сей патріотъ рускій понимавъ дѣло уніѣ вельми широко. Ôнъ радивъ удатись до Москвы и до Волохôвъ, щобы порозумѣтись въ справѣ сполученя церковъ. Впрочôмъ замѣтивъ Острожскій, що треба дещо змѣнити въ церковныхъ обрядахъ и тайнахъ и ôддѣлити ôдъ вѣры выдумки людскй. Не вспѣвши склонити князя на свою сторону, оба тй владыки порозумѣлись зъ кôлькома иншими епископами и 2. грудня 1594. ухвалили приняти унію. Тую ухвалу пôдписало 8 владыкъ рускихъ. Опôсля на соборѣ въ Берестю уложено письмо до папы Климентія VIII., котре пôдписало 10 владыкъ, мѣжь котрыми були Гедеонъ Болобанъ, епископъ Львôвскій, и Михайло Копестыньскій, епископъ Перемыскій; ôдтакъ выбрано въ сѣй справѣ

[1]) Олекс. Барвѣньскій, „Ставропигійске Брацтво церковне у Львовѣ, єго заснованє, дѣяльнôсть и значенє церковно-народне“. (Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“). У Львовѣ 1886; стор. 26.

[2]) Ставропигія, слово грецке: *σταυρός*—хрестъ и *πήγνυμι*—застромити, утвердити. Хрестъ патріяршій утверджували брацтва ставропигійскй надъ царскими вратами въ иконостасѣ.

[1]) „Кіевская старина“, т. II., 1882; стор. 52.

[2]) Исидоръ Шараневичь, „Исторія галицко-володимирскои Руси“. Въ Львовѣ 1863; стор. 335.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

двохъ послôвъ до Риму, Ипатія Потѣя и Кирила Терлецкого. Акту уніѣ довершено въ Римѣ 23. грудня 1595. р., а 16. жовтня 1596. р. на соборѣ въ Берестю оповѣщено тую-жь унію въ присутствѣ латиньскихъ архіереѣвъ, панôвъ литовскихъ и двохъ єзуитôвъ, Петра Скарги и Юста Рабе. Въ рускôй церквѣ св. Николая выголосивъ Скарга проповѣдь: „O jedności kościoła bożego“.

По принятію уніѣ на Руси почались сейчасъ споры религійнй мѣжь унитами и православными. Вся Русь розгорѣлась домашньою усобицею. Впрочôмъ не тôлько православнй Русины, але й тй, щó приняли унію зъ Римомъ, дôзнавали занапащеня своихъ правъ народныхъ. Тому-то самъ папа Климентій VIII. просивъ сенаторôвъ польскихъ, щобы для Русинôвъ, зъединеныхъ зъ Римомъ, були справедливыми и рускихъ владыкъ приняли въ сенатъ. Однакже на просьбы папы сенаторы и паны польскй мало звертали уваги.[1]) Такъ отже Русины въ загалѣ не найшли милости у польского уряду. Унію уважано лишь помостомъ для переходу до обряду латиньского. Противъ такого пониженя уніѣ повставъ митрополитъ Кіѣвскій, Веляминъ Рутскій, котрого папа Урбанъ VIII. назвавъ стовпомъ церкви и Атанасіємъ Руси. Въ письмѣ до куріѣ римскои (1622) жалувавъ ся ôнъ вельми на самоволю польского уряду и латиньского духовенства супротивъ Русинôвъ, зъединеныхъ зъ престоломъ римскимъ.[2]) Мѣжь-тымъ повелось православнымъ Русинамъ заходами брацтвъ церковныхъ скрѣпити свои силы въ боротьбѣ зъ латинянами и унитами. Ôдъ р. 1596. до 1620. у православныхъ не було митрополита, не стало й епископôвъ; ажь ось 1620. р. ôдбулась важна подѣя, щó повздержала церковь православну въ Польщи ôдъ упадку. Тогдѣ бо переѣзджавъ черезъ Кіѣвъ въ Москву Єрусалимскій патріярхъ, Теофанъ. Козацкій гетьманъ Петро Конашевичь Сагайдачный и рускй паны упросили єго, посвятити имъ православного митрополита и кôлькохъ епископôвъ. И дѣйстно Теофанъ вволивъ ихъ волю та й посвятивъ на Кіѣвского митрополита Іова Борецкого, игумена Золотоверхо-Михайлôвского монастыря. Якъ же въ церквѣ православнôй були свои владыки, то противники стали зъ бôльшимъ ще завзятємъ єѣ поборювати.

А вже жь православныхъ Русинôвъ уважали паны польскй такими людьми, щó не гôднй стояти пôдъ охороною законôвъ. Ôдтакъ въ оборонѣ занапащеныхъ правъ народности рускои станули **козаки**. Они творили на Украинѣ рôдъ республики надъ Днѣпромъ и задумали воювати именно зъ Татарами та Турками. Зачатокъ козачины сягає до другои половины XV. вѣку. До козакôвъ приставали часто хлопы, щó втѣкли зъ тяжкои неволѣ, и въ загалѣ люде, котрй невдоволенй були управою польскои шляхетчины. Про-те мѣжь козаками опинились неразъ й паны рускй, щó не могли погодитись зъ польскими порядками, а якъ у кого зъ нихъ було найбôльше поваги и мужности, то выбирано єго гетьманомъ. Однакже гетьманомъ мôгъ бути й посполитый чоловѣкъ, коли тôлько заслужывъ собѣ бути проводыромъ товариства лицарского. Вже въ вѣцѣ XVI. плыли козаки на легкихъ човнахъ Днѣпромъ до Чорного моря и являлись близь Царгорода, а иногдѣ й пустошили побережя Турціѣ азійскои. По причинѣ же, що козаки вважались пôддаными державы польскои, Турція часто жалувалась Польщи на тыхъ смѣливыхъ напастникôвъ. Про-те король Степанъ Баторый бувъ першимъ, що бачне око звернувъ на воєнну републику козацку, задумуючи єѣ для своихъ цѣлей зреформувати. Вправдѣ призволивъ ôнъ козакамъ выбирати собѣ гетьмана по своєй воли, однако хотѣвъ, щобы король мавъ право выбôръ гетьмана затвéрджувати. Впрочôмъ призначивъ для кождого козака малу плату и велѣвъ приняти въ реєстръ лишь 6.000 козакôвъ. Симъ способомъ гадавъ ôнъ ôдвернути хлопôвъ ôдъ козацтва, ба, въ 1590. р. постановлено, щобы тй козаки, котрыхъ не вписано въ реєстръ, уважались закрѣпощеными або невôльниками.

Але козакамъ не вподобалось, що треба имъ було слухати польского уряду. Томý-то невдоволенй товаришѣ стали збиратись надъ долѣшнимъ Днѣпромъ за порогами, изъ-за чого они звались Запорожцями. Тутъ выбирали собѣ кошевыхъ атаманôвъ не зважаючи на власть польску, и займались безъ впину дѣломъ воєннымъ. Першимъ захистомъ Запорожцѣвъ була Сѣчь на островѣ Хортицѣ. Тутъ обрубались они палисадомъ, обсыпались валомъ, поставили собѣ деревянй куренѣ и жили самй безъ жѣнокъ.

Козаки бажали сповнити высоку миссію своимъ богатырскимъ завзятємъ; се бо боронили они своихъ землякôвъ ôдъ всякого угнету и воювали зъ ворогами христіянства. Не диво отже, що на тыхъ славныхъ рицарѣвъ звернувъ увагу нѣмецкій цѣсарь Рудольфъ II., коли Турки напали на Угорщину. Именно зносивъ ся сей цѣсарь зъ Запорожцями, спонукуючи ихъ, взяти участь въ вôйнѣ угорско-турецкôй (1594. и 1595. р.). Ôдтакъ пôдъ проводомъ Наливайка и Лободы служили Запорожцѣ цѣсареви, котрый жадавъ, щобъ черезъ Волощину дôстались надъ Дунай и за тою рѣкою напали на краѣ турецкй. Своими походами оба тй проводырѣ козакôвъ побудили обохъ господарѣвъ, волоского и молдавского, ôдступити ôдъ султана. Господарѣ тй и князь семигородскій були тогдѣ вразъ зъ козаками єдиными союзниками Рудольфа II., и ôдъ того часу, якъ они станули по єго сторонѣ, наступивъ зворôтъ въ вôйнѣ зъ Турками.[1])

Коли опôсля настала унія церковна, то Василь Константинъ, князь Острожскій, вговорювавъ православныхъ обывателѣвъ королѣвства польского, пôднести противъ неи протестъ. Якъ про таке слово славного князя дôзнались козаки, то пôдъ проводомъ Наливайка выступили противъ епископôвъ и панôвъ свѣтскихъ, щó сприяли уніи. Въ зимѣ 1595—1596 р. Наливайко злучивъ ся зъ Лободою, и повстанє стало прибирати грôзный розмѣръ. Хочь оно опôсля не повелось козакамъ, то таки на згарищи усобицѣ домашньои тлѣла искра, щó легко могла запалахкотѣти поломямъ на острахъ ворогамъ Руси.

Хоча лихолѣтє татарске поволи минало, то однако рускй грамотѣѣ довшій часъ не могли розвинути литературнои дѣяльности, рôвно, якъ чоловѣкъ, щó жиє

[1]) Dr. Julian Pelesz, „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart“. Wien 1880; II. Band, S. 14.

[2]) „Informatio data ab episcopis ruthenis sub metropolita Rutski Romam s. Congregationi praepositae negotiis Ruthenorum in materia religionis et unionis propagandae“ (Annales ecclesiae ruthenae... auctore Michaele Harasiewicz. Leopoli, 1862; pag. 254—293).

[1]) Корн. Заклиньскій, „Зношеня цѣсаря Рудольфа II. зъ козаками и ихъ участь въ вôйнѣ угорско-турецкôй въ р. 1594. и 1595“. (Справозданє дирекціѣ ц. к. гимназіѣ академичнои во Львовѣ на рôкъ шкôльный 1881/2. Львôвъ, 1882; стор. 1—38).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

въ недоли, по тяжкôмъ неспокôйнôмъ снѣ не може рано взятись до щоденнои роботы. Въ загальнôй апатіи до тогдѣшнього ладу политичного и суспôльного годѣ було ôдъ письменныхъ людей домагатись самостôйного почину до змагань словесныхъ. Вже-жь бо й культура польска не могла примиритись зъ просвѣтою рускою, ба, она не призволила старшôй своѣй сестрицѣ, зберегати батькôвскій заповѣтъ въ тяжкихъ злидняхъ. Томý-то й руска молодѣжь выховувала ся въ школахъ по высшимъ плянамъ политичнымъ, щобы зъ годомъ-перегодомъ въ Польщи не пахло й духу рускаго. Вже королева Ядвига засновала (1379) своимъ коштомъ при университетѣ Пражскôмъ осôбный интернатъ для студентôвъ Литовцѣвъ и Русинôвъ, а въ 1409. р. отворено такій интернатъ (contubernium pauperum) при академіи Кракôвскôй.[1]) Коли-жь по принятю уніѣ зъ Римомъ Єзуиты занялись выхованємъ сынôвъ шляхты, то по свѣдоцтву митрополита Велямина Рутского въ короткôмъ часѣ около 200 рускихъ паничѣвъ въ латиньскихъ школахъ перейшли на обрядъ латиньскій. Про-те въ письмѣ до курiѣ римскои замѣтивъ митрополитъ, що при такôмъ поступованю польскихъ политикôвъ за десять рокôвъ остануть ся при уніи тôлько хлопы, и що ôдтакъ унія упаде, по-заякъ хлопы не здужають єѣ боронити противъ схизматикôвъ.[2])

При такихъ обставинахъ, неприхильныхъ розвоєви просвѣтнои и народнои жизни на Руси не могло появитись багато памятникôвъ литературныхъ. А вже-жь заходами брацтвъ и патріотôвъ рускихъ засновувались школы и друкарнѣ. Такъ въ 1580. р. Константинъ, князь Острожскій, засновавъ у себе высшу школу для науки грецкого и латиньского языка, и поставивъ въ нѣй ректоромъ ученого Грека Кирила Лукариса, щó опôсля бувъ патріярхомъ Царгородскимъ. Славнѣйшою ôдъ школы въ Острозѣ була школа Львôвска, котру брацтво при церквѣ Успеньскôй ôдъ р. 1586. удержувало. Въ нѣй були три клясы, въ котрыхъ крôмъ наукъ елементарныхъ учитель („дидаскалъ“) учивъ такожь тогдѣшньои мудрости, се-бъ-то сѣмохъ свобôдныхъ штукъ: граматики (грецкои, латиньскои и церковно-славяньскои), діялектики, реторики, музики, аритметики, геометріѣ и астрономіѣ. И дѣйстно ученики („спуден“) сеи школы вправлялись добре въ языкахъ грецкôмъ и церковно-славяньскôмъ, коли пôдъ проводомъ свого учителя Арсенія зладили (1591) *„Грамматику доброглаголиваго еллино-словенскаго языка“*. Въ „порядку школьнôмъ“ сказано мѣжь иншимъ, що богатй дѣти надъ убогими въ школѣ нѣчимъ высшй не мали бути, якъ тôлько наукою. Учитель мавъ въ суботу учити дѣтей страху божого и „обычаѣвъ встыдливыхъ младенческихъ“, а ôдтакъ не боронивъ имъ „памятного по чаши школьнôй“.[3])

Школа Ставропигійска була найлучшою изъ тогдѣшнихъ школ рускихъ, изъ за-чого не тôлько изъ воеводства рускаго, але й зъ Украины приѣзджали сюды талантливй „спуден“ для науки высшои, якои не могли набути й въ самôмъ Кієвѣ. Въ сѣмъ городѣ заведено школу на Подолѣ мабуть въ 1615. р. Тогдѣ бо Гальшка, зъ роду Гулевичь, жена Мозырского маршалка, Степана Лозки, подарувала своє обôйстє зъ будôвлями и майданомъ, щобы тутъ основано брацкій монастырь зô школою. Ôдтакъ багато осôбъ духовныхъ и свѣтскихъ вписалось въ члены брацтва, котре звало ся Богоявленьскимъ ôдъ церкви, поставленои на обôйстю, щó подарувала Гальшка.[1]) Въ 1620. р. патріярхъ Єрусалимскій, Теофанъ, потвердивъ уставъ брацкій, надавши брацтву зъ церквою назву Ставропигіѣ патріяршои. Въ школѣ Кіевскôй були три клясы, якъ и въ школѣ Львôвскôй, и она звалась „школою наукъ єллино-словенскаго и латино-польскаго письма“. Кіевскій митрополитъ Петро Могила перетворивъ опôсля тую школу въ колегію.

Крôмъ высшихъ школъ въ Острозѣ, Львовѣ и Кієвѣ находились ще школы при брацтвахъ въ цѣлôй полуднево-захôднôй Руси. Важнѣйшою зъ нихъ була школа въ Луцку; уставъ єи потвердивъ Кирило Лукарисъ, патріярхъ Царгородскій. Впрочôмъ були ще приватнй школы при монастыряхъ и церквахъ. Хоча же въ сихъ школахъ подавалась наука въ мовѣ мертвôй, с. є. церковнославянькôй, хоча дѣти вчились тутъ тôлько букваря и псалтыри: все-жь таки волѣли Русины вчитись въ тыхъ школахъ брацкихъ и церковныхъ, де переймались любовю до свого обряду, нѣжь у школахъ єзуитскихъ, де молодцѣ набували неохоты до святощій рôдныхъ. А було вже тогдѣ на Руси чи-мало школъ єзуитскихъ. Въ Вильнѣ завели Єзуиты академію ще за короля Степана Баторого; троха пôзнѣйше засновали они колегію въ Полоцку, въ Ярославѣ галицкôмъ и вô Львовѣ. Въ першôй половинѣ вѣку XVII. повстали єзуитскй колегіѣ въ Луцку, Барѣ, Перемышли и въ декотрыхъ городахъ Бѣлои Руси, ôдтакъ въ Кієвѣ и Острозѣ. Родичѣ ôддавали радо Єзуитамъ свои дѣти на науку, томý-що въ Польщи уважано ихъ добрыми педагогами и славными учителями языка латиньского, котрый тогдѣ бувъ признакомъ науки высокои. А вже-жь Єзуиты въ починахъ уніѣ не оказувались противниками языка рускаго, и ôдтакъ Петро Скарга радивъ Полякамъ заводити школы рускй, щобы всѣхъ Русинôвъ тымъ скорше перевести на католицизмъ. Коли-бъ отже всѣ навчились по-руски, тогдѣ, по думцѣ Скарги, лекше було-бъ Полякамъ наглядати письменну дѣяльнôсть Русинôвъ.[2]) Та й швыдко осягнули Єзуиты своєи цѣли: руска молодѣжь шляхоцка покидала вѣру батькôвъ, и зъ годомъ-перегодомъ унія була долею мѣщанъ та люду простого.

Такъ отже супротивъ колегій єзуитскихъ Русины зô своими обрядовыми школами не могли довго устоятись: имъ треба було зреформувати бодай высшй свои школы, щобъ выйшли зъ нихъ дѣячѣ такй, якй могли-бъ станути до словеснои боротьбы зъ противникомъ умнымъ та сильнымъ. Такои реформы пôднявъ ся Кіевскій митрополитъ Петро Могила, щó устроивъ свою колегію

---

[1]) „Кіевская Старина“, т. II, 1882; стор. 27.

[2]) Annales ecclesiae ruthenae; p. 274.

[3]) Чашою школьною або березовою кашою звались тогочасній наказуваня, котрй для бôльшои памяти затверджувано рôзгами або кіями. — Про „порядокъ школьный“ порôвн. „Галичанинъ. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Ѳ. Головацкимъ и Богданомъ А. Дѣдицкимъ“. Львовъ, 1863. Книга I.; стор. 72—78.

[1]) Давнѣйше думали, що школу Богоявленьского брацтва въ Кієвѣ засновано въ 1589. р., та що, коли она (1614) згорѣла, переведено єѣ (1615) въ двôръ, подарованый Гальшкою Гулевичôвною, женою Степана Лозки, маршалка Мозырского. (Порôвн. „Кіевскую Старину“, т. XI., 1885; стор. 85—116).

[2]) Порôвн. слѣдуючй слова Єзуита Петра Скарги: „Byśmy byli czujni, mogliśmy dawno szkoły ruskie mieć, a wszystkie pisma ruskie przejźrzeć, i w słowieńskim ich języku mieć swoje katoliki ćwiczone. Trzeba było i na polski abo ruski język przekładać ruskim narodom rzeczy ku temu służące, żeby rychlej prawdę obaczyli. („Kazania przygodne z innemi drobniejszemi pracami“. W Krakowie, 1610; str. 373).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

по взбрци академіѣ Краковскои. И справдѣ Могиляньска колегія въ Кіевѣ выховала багато талановитыхъ мужѣвъ, що̀ поважились иногдѣ выступати въ диспуту зъ тыми словутными схолястиками латиньскими, котрѝ въ діялектицѣ вважались непобѣдными. Одтакъ деякѝ изъ тыхъ ученыхъ Украинцѣвъ въ вѣцѣ XVII. несли свѣтло науки изъ колегіѣ Кіевскои въ Москву, де тьма тьмуща обгорнула людей, приголомшеныхъ бдъ своихъ князѣвъ тяжкою недолею.

Зъ-по-мѣжь народовъ славяньскихъ только одниѝ Москвичѣ не заявляли нѣ найменшои дѣяльности литературнои. Въ вѣцѣ Ивана Грозного супротивъ самоволѣ царскои поникли всѣ признаки житя чоловѣка-невольника. Оденъ-однѣсѣнькій грамотѣй Максимъ Грекъ (1480—1556) не здужавъ оживити мертвоты во всѣхъ напрямахъ жизни народнои, суспольнои и просвѣтнои. Та-жь мѣжь Москвичами були такѝ люде, котрѝ бдклоняли молодѣжь бдъ науки, мабуть то наука веде до ересей и робить чоловѣка божевольнымъ. Коли-жь въ Москвѣ про свободу и волю людямъ и не снилось, то въ Сербіи и Болгаріи укончилась драма народна сумною катастрофою въ боротьбѣ зъ Турками про самостойность народну. Сербовъ побороли бисурманы 15. червня 1389. р. на Косовомъ поли, а Болгаре втратили волю 1393. р. Коли-жь словесна жизнь у Болгаръ зовсѣмъ зныдѣла, то Сербове жили ще якійсь часъ згадкою колишньои славы, а въ сербско-хорватскомъ краю, Дальматиньскомъ приморю, именно же въ Дубровнику, процвитала литература гарно. Сей бо край стоявъ пбдъ управою Венеціянбвъ и корыстувавъ ся свободою, изъ-за чого Дубровницка республика справедлнво могла называтись полуднево-славяньскими Атенами. Мѣжь прочими народами славяньскими найвысше въ просвѣтѣ станули тогдѣ Чехи та Поляки; оба тѝ народы зовуть вѣкъ XVI. золотымъ вѣкомъ своєи литературы. У Чеховъ словеснбсть процвитала бдъ 1526. до 1620. р. (до нещаснои боротьбы на Бѣлбй Горѣ), а у Полякбвъ змоглась велично жизнь литературна бдъ 1548. до 1606. р. Такожь Словѣнцѣ або Хорутане почали розвивати свою литературу бдъ часбвъ реформаціѣ Лютеровои. Именно Юрій Дальматинъ переложивъ (1584) цѣлу Библію на мову рбдну, мѣжь-тымъ коли Адамъ Богоричь, ученикъ Меланхтона, въ Виттенбергу (1584) першу граматику словѣньску выдавъ. — Порбвнавши отже литературну дѣяльнбсть въ тогдѣшнѣй Руси зъ просвѣтными змаганями другихъ народбвъ славяньскихъ зможемо дбйти до сего выслѣду, що хоча въ нашбй батькбвщинѣ не ширилась ще просвѣта своя рбдна въ словѣ живбмъ, то все-таки заходами брацтвъ церковныхъ посѣяно багато здорового зерна, зъ котрого при сприяючихъ обставинахъ часу могло-бъ було вырости буйне колосє ядренисте.

Литература церковна.

Творы писателѣвъ церковныхъ въ першбй половинѣ сего періода не мають литературнои стбйности, бо деякѝ грамотѣе були чужинцями, що̀ не знали вдачѣ и свѣтогляду народу руского. Впрочбмъ вѣки XIV. и XV. суть темнымъ періодомъ въ руско-украиньскбй исторіи, поза-якъ стародавный побутъ рускій нападомъ татарскимъ розрушивъ ся, а бдтакъ проявивъ ся справдѣшній заколотъ въ розвою національнбмъ и суспбльнбмъ, поки не повстала козачина зъ своими змаганями до дѣяльного житя народного. А вже-жь просвѣту на Руси двигнули именно три важнѝ чинники: вынахбдъ штуки друкарскои, Реформація и унія церковна. Першѝ друкованѝ книги церковнѝ явились въ Краковѣ (1491), а бдтакъ Францъ Скорина печатавъ въ Празѣ Библію руску (1517—1519), а въ Вильнѣ Апостолъ (1525) и „Малую подорожную книжку“; опбсля Иванъ Федорбвъ друковавъ книги церковнѝ въ Заблудовѣ недалеко Вильны, у Львовѣ и въ Острозѣ.[1]) Що-до книгъ, доси невыдрукованыхъ, годить ся спбмнути про Новый Завѣтъ, переложеный на мову малоруску Валентиномъ Негалевскимъ (1581) въ селѣ Хорошовѣ, нынѣшнього Острожского повѣту, губернiѣ Волыньскои. Сей перекладъ зладивъ Негалевскій пбсля тексту польского, выданого въ Раковѣ (1577) для Социніянъ Мартиномъ Чеховичемъ. Въ переднѣмъ словѣ до *„ласкавого чителника“* Негалевскій замѣчає, що бнъ *„не самъ зъ своєи власнои хути... отважился съ польского языка на речь рускую письма нового тестамєнту переложити, а учинилъ то за намовою и напоминанемъ многихъ ученыхъ, богобойныхъ а слово Божее милуючихъ людей, которые писма польского читати не умеютъ, а языка словенского, читаючи писмомъ рускимъ, выкладу з словъ его не розумѣютъ“.*[2]) Зъ сего видно, що Негалевскій, котрый бувъ вѣдай рускимъ шляхтичемъ, перекладъ Нового Завѣта зладивъ въ мовѣ малорускбй для тыхъ своихъ одновѣрцѣвъ, котрѝ не розумѣли нѣ польского, нѣ церковно-славяньского языка. Противъ змагань Социніянъ и католикбвъ въ Руси полуднево-захбднбй повставъ горячій прихильникъ православія, князь Андрѣй Михайловичь Курбскій. Се бувъ емигрантъ московскій, колишнѝ воєвода и своякъ царя Ивана Василевича Грозного. Не могучи погодитись зъ деспотичною самоволею царскою, Курбскій пбддавъ ся польскому королеви Жигимонтови Августови (1563) и живъ на Литвѣ, а опбсля на Волыни, та й переписувавъ ся зъ панами литовскими и рускими, особливо-жь зъ княземъ Василемъ Константиномъ Острожскимъ. Сего мецената руского бажавъ Курбскій бдвернути бдъ приязни зъ Социніянами и утвердити въ вѣрѣ православнбй. Бнъ упоминавъ такожь князѣвъ Чарторыйскихъ, придержуватись вѣры батькбвъ и не дружитись зъ Єзуитами. Въ цѣли пропаганды религійнои писавъ бнъ листы до знаменитыхъ панбвъ и пань рускихъ, примѣромъ до князя Острожского, до княгинѣ Анны Деспотовны Збаражскои, старостины Кременецкои и до иншихъ.

Коли-жь настала унія церковна, то провбдники унитбвъ и православныхъ списали багато книгъ, щобы боронити вѣру свою бдъ напастей противникбвъ. По-мѣжь грамотѣями того часу бдзначавъ ся особливо Иванъ Вишеньскій, що̀ бувъ черцемъ на горѣ Атоньскбй и неначе пророкъ старозавѣтный станувъ на розпутьѣ, покликуючи до трупбвъ, щобы встали и очи розкрыли. Єго голосъ гремѣвъ громомъ, бдъ котрого тремтѣли всякѝ супостаты Руси. Бнъ не жахавъ ся, высказати своимъ землякамъ гбркѝ слова правды, спонукуючи ихъ до реформы въ житю религійнбмъ и суспбльнбмъ. И слухала Русь смирно смѣливои проповѣди сего черця-аскеты, однако не здужала таки бджити давнымъ житємъ, бо не доставало ѣй свободы пбдъ управою брата-Славянина.

(Дальше буде.)

[1]) Про першѝ друки церковнѝ и про выданя Библіѣ подасть ся въ дальшбмъ уступѣ сен главы одвѣтна вѣдомбсть.

[2]) „Кіевская Старина“, т. II., 1882; стор. 200.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ОЧЕРКИ ИЗЪ ИСТОРІИ МЫСЛИ ЛЮДСКОИ.

(Проф. Фрица Шульце.)

I. Йоньскій физіологи и Питагорейцѣ.

Всяка спеціяльна наука сю тôлько одну маѥ мету: пôзнати причиновый звязокъ явищь, припадаючихъ въ ѥи обрубъ, або, кажучи те саме иншими словами, зрозумѣти тѣ явища въ ихъ взаѥминахъ яко причины и наслѣдки. Всяке збиранѥ матеріялу, всякі описы и досвѣды (експеримеаты) служать до тои цѣли; всяка клясификація и системизація ѥсть тôлько видимымъ выразомъ сповненя тои задачѣ, тай то неразъ тôлько мнимого ѥи сповненя. Всѣ науки остаточно працюють затымъ надъ розвязанѥмъ однои и тои самои загадки: звязку причинъ и наслѣдкôвъ або причиновости (кавзальности). Духъ и характеръ, напрямъ и метода всякои науки залежать цѣлковито ôдъ того, въ якôмъ значѣню понимаѥ она сю причиновôсть, якъ уявляѥ собѣ ѥи истоту. Чи та все выконуюча причиновôсть ѥсть силою надприродною, чи природною? Чи она — тôлько матерія, чи якійсь творчій принципъ? Чи се якась вѣчно незмѣнна истота, чи може черезъ вѣчнѣ змѣны въ розвою поступаючій процесъ? Чи ѥсть она механичне дѣло, чи свѣдоме своѥи цѣли творенѥ? Чи ѥсть она одноцѣлый, монистичный процесъ, чи мусить бути понимана дуалистично? и т. д. Въ мѣру того, якъ яка поодинока наука, або наука въ загалѣ ôдносить ся до сихъ и многихъ подôбныхъ пытань о причинивости явищь, — въ мѣру того й кровь ѥи буде ясна або темна, мысль ѥи буде быстра або оспала, такъ що пытаня тѣ прямо дотыкають основного характеру науки, ôдъ котрого въ повнѣ залежить ѥи поступованѥ у всякихъ подрôбныхъ, спеціяльныхъ разахъ. Слова поета:

Коли пôзнаю я ядро людскои вдачѣ,
То знатиму въ-одно людскій дѣла́ и волю —

зъ повнымъ правомъ можна приложити й до науки.

Въ загадцѣ причиновости, въ тôй кореннôй загадцѣ науковôй, мѣстять ся затымъ безпосередно, яко ѥи частины, всѣ тѣ загадки, що вѣчно напирають на нашъ умъ своимъ важкимъ и запутанымъ змѣстомъ въ формѣ понять: матеріялизму — спиритуализму, реализму — идеализму, монизму — дуализму, механизму — телеологіи, матеріи — формы, постôйного истнованя — змѣнного розвою и т. п. Для всякои науки мусить затымъ бути дуже важнымъ дѣломъ — розглянути, якъ тѣ понятя першій разъ въ философичнôй мысли вытворились и розвивались. Не тôлько що такою дорогою ще лѣпше уяснимо собѣ самѣ тѣ понятя, але, що найважнѣйше, прослѣджуючи ихъ починъ и уясняючи собѣ процесъ ихъ вытворюваня, мы будемо могли ôдъ разу доглянути й ихъ основнѣ хибы, подати ихъ грунтовну критику, котра прецѣнь все и всюды тôлько на основѣ генетичнôй, на основѣ пôзнаня розвою даного явища може бути основною и всесторонною.

Де можемо дошукати ся першого завязку выображеня о причиновости? Коли вôзьмемо на увагу людску бесѣду, навѣть бесѣду найдикѣйшихъ племенъ, то побачимо, що она всюды навѣяна выображенями о причиновости. Всѣ ôдмѣны граматичнѣ, въ склоненю, спряженю й порôвнаню, до того прислôвники и союзы, хочь и якъ мало въ деякихъ мовахъ розвиненѣ, все таки суть не чимъ иншимъ, якъ тôлько означенѥмъ рôжнородныхъ ôдносинъ причиновыхъ, языковымъ выразомъ выображеня причиновости. Що бôльше: коли грозичи собацѣ пôдведемо противъ неи палицю, то она въ переляку втѣкаѥ, значить ся, и собака знаѥ причиновый звязокъ мѣжь палицею, ударомъ, болемъ и т. и. — и поступаѥ ôдповѣдно. Она робить заключеня, такъ само, якъ и чоловѣкъ въ подôбнôмъ разѣ: коли сей чоловѣкъ сю палицю въ той способъ противъ мене пôдносить, то за симъ слѣдуѥ для мене болючій ударъ, — значить, утѣкаймо, щобъ не запопасти удару Бачимо ту выображенѥ причинового звязку навѣть въ свѣдомости безсловеснои звѣрины. Мы кажемо на сёму мѣсцѣ тôлько те, що оно такъ ѥсть, але не кажемо, що таке ѥсть причиновôсть и ôдки она береся въ свѣдомости. Досыть намъ сконстатувати выхôдный фактъ: що навѣть звѣрячôй свѣдомости не можна ôдказати певнои причиновости.

Бачимо дальше, що мѣжь людьми, якъ далеко тôлько можемо вглянути въ исторію, понятѥ причиновости выражало ся въ двоякій способъ. Чоловѣкъ выпускаѥ стрѣлу зъ лука, стрѣла попадаѥ въ птицю, птиця паде вбита до долу; чоловѣкъ ударить другого чоловѣка, той попадаѥ въ лютôсть и ударивъ ѥго, и т. и. Ту и найдикѣйшій дикаръ ясно бачить причиновый звязокъ. Але декуды ôнъ не може такъ ясно бачити ѥго. Ранкомъ погода, сонце сходить въ чудовôмъ блеску. Ôдки оно сходить? куды йде? якъ двигаѥсь? Опôсля надходять чорнѣ хмары, вѣтеръ, громы, дождж, блыскавки. Ôдки се все береся? Ось и ôдповѣдаѥ дикарь на тѣ пытаня: се богъ сонця, се богъ вѣтру, се богъ грому и т. д. Неясній, незрозумѣлѣ для него причины стають ся надприродными, надзмысловыми. Такимъ робомъ ôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ причиновôсть являѥсь двояка: природна и надприродна. Якимъ способомъ повстала и розвилось зъ природнои причиновости выображенѥ о надприроднôй причиновости, про се мы на иншôмъ мѣсцѣ поговоримо.*) Ту тôлько замѣтимо, що розвôй людскои мысли доводить до того, що выображенѥ надприроднои причиновости чимъ разъ бôльше упадаѥ, ажь поки наука не признаеть одну тôлько природну причиновôсть.

Сей хôдъ розвитку, котрый до певнои мѣры подôбный бувъ и у иншихъ цивилизованыхъ народôвъ, якъ н. пр. Китайцѣвъ та Индусôвъ, найяснѣйше выявляѥ ся у народôвъ европейскихъ, двигателѣвъ сучаснои культуры и науки. Хочь и якъ собѣ могуча та культура и наука, то все таки она тôлько новый будынокъ на старыхъ пôдвалинахъ. Вся наша освѣта, нашъ свѣтоглядъ въ религіѣ, штуцѣ и науцѣ розпавсь бы, коли-бъ мы выкинули зъ него те, що завдячуѥмо грецкому героѥви. Коли затымъ хочемо зрозумѣти свôй власный свѣтоглядъ, то мусимо прослѣдити самѣ ѥго зароды, вытворенѣ въ Греціѣ.

Уже въ старôмъ грецкôмъ многобожію бачимо, якъ выображенѥ надприроднои причиновости по змозѣ придавлюѥ думку о причиновости природнôй. Але потреба причиновости природнои починаѥ вже розбуджувати ся въ тôй хвили, коли люде зовсѣмъ наивно завдають собѣ пытанѥ: Що се таке боги и ôдки они взялись? Хочь и якъ дитинною, на взôръ людского ôтцѣвства и свояцтва уложеною могла бути ôдповѣдь на се пытанѥ, н. пр. въ поемахъ Гомера, то все таки для надприроднои причиновости найбôльшимъ небезпеченствомъ було те,

*) Гл. Fr. Schultze, Die Entwickelung der Vorstellung „Seele“ Kosmos.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що таке питанє въ загалѣ зôстало пôднесенє. Бо питанє домагаєсь вдоволяючои ôдповѣди, а коли ôдповѣди нема, то родять ся дуже важкѝ сумнѣвы. Хто починає питатись, то й починає сумнѣватись. А теогоничнѝ поясненя Гомеровѝ не могли зацытькати всѣхъ сумнѣвôвъ; отъ и починаєсь шуканє зъ новыми поясненями. Богôвъ починають уважати не надприродными силами; найважнѣйшѝ мѣжь ними, се властиво тôлько уособленѝ (персонификованѝ) явища природы. Затымъ розслѣджуванє истоты богôвъ не тôлько не выключає, але противно домагаєсь роздивлюваня и розслѣджуваня явищь природы, хочь поясненє ихъ покыщо має ще на собѣ многобожеску (политеистичну) окраску. Такимъ робомъ изъ пытаня: Що таке боги и ôдки взялись? — вывязуєсь друге пытанє: Що се таке боги и свѣтъ, и ôдки все те взялось? На се друге пытанє стараютъ ся по свойому ôдповѣсти космогонiѣ (поемы о початку свѣта) Гезiода. Ферекида и т. зв. орфейска, котрѝ мы мусимо вважати на скрôзь уже вытворами розбуджаючого ся сумнѣву противъ давныхъ народныхъ переказôвъ. И чимъ бôльше люде задля богôвъ розслѣджують природу, тымъ бôльше ôдкрываютъ природныхъ звязкôвъ, тымъ бôльше задля природы ôдсуваютъ богôвъ на бôкъ: въ жерелѣ дошукуютъ ся нимфы, а находять лишь — воду. Доходить до того, що въ тôмъ другôмъ пытаню „боги“ зовсѣмъ ôдпадаютъ, а остаєсь тôлько пытанє: Що се таке свѣтъ, природа, безъ згляду на богôвъ? Зъ розбудженємъ свѣдомо почуванои потребы природнои причиновости розбуджаєсь и духъ философичный, выступаютъ въ вѣкахъ 7—5 передъ Христомъ грецкѝ философы природы, занимаючѝ ся розвязкою того пытаня. Значѣнє ихъ для розвою мысли людскои єсть справдѣ неоцѣнене, хочь и якъ деякѝ вченѝ, особливо метафизики, старались ихъ и зовсѣмъ не оцѣнювати. (Дальше буде.)

ЖИДЫ ВЪ ЖИТЮ И ЛИТЕРАТУРѢ.

II.

Жидôвска литература гебрейска и жаргонова.

Реформацiйнѝ змаганя Мозеса Мендельзона и єго наслѣдникôвъ зробили могучiй и тривкiй вплывъ на всѣхъ жидôвъ цѣлои Европы. Зъ самои природы дѣла выходило, що вплывъ той попередъ всего мусѣвъ показати ся на жидахъ нѣмецкихъ, найблизшихъ до реформатора. Тому то бачимо ще ôдъ кôнця минувшого столѣтя въ Нѣмеччинѣ богато жидôвъ, котрѝ заходять ся будити своихъ братôвъ зъ довговѣкового сну. Щобъ приспособити жидôвъ до участи въ публичнôмъ житю, старавъ ся Мендельзонъ вытворити мову, на котрôй бы можна було народови легко и зрозумѣло выкладати всяку науку, здобутѝ тысячлѣтною величезною працею всѣхъ народôвъ. Ôнъ переклавъ затымъ библiю на чисту нѣмецку мову, а щобъ зробити єѣ ще приступнѣйшою для жидôвъ, велѣвъ додати до сего перекладу ще легкопонятный гебрейскiй коментарь. Черезъ те осягнувъ цѣль подвôйну, бо навчивъ жидôвъ не тôлько чистои нѣмецкои мовы, котрои доси не вмѣли, але такожь старогебрейскои, котру майже зовсѣмъ були забули. Нѣмецкѝ жиды говорили тодѣ дiялектомъ, подôбнымъ до жаргону польскихъ и рускихъ жидôвъ; дiялектъ той вытворивъ ся мабуть на тлѣ старои нижно-саксоньскои мовы, до котрои въ протягу лѣтъ подомѣшувано многѝ слова гебрейскѝ, французскѝ, испаньскѝ, ба навѣть славяньскѝ, якъ се выказавъ славный жидôвскiй языкознавець Гаркави въ Петербурзѣ. За те старогебрейска мова зъ часомъ зовсѣмъ попала була въ занедбанє, бо жиды ôддавали ся выключно выучуваню литературы тальмудичнои, котра написана єсть ôдмѣнною ôдъ старогебрейскои мовою, вытвореною зъ мовы вавилоньскои и арамейскои. Доперва черезъ докладный перекладъ и поясненє библiи звернувъ Мозесъ Мендельзонъ своихъ землякôвъ до мовы гебрейскои зъ одного, а новои нѣмецкои зъ другого боку.

Мендельзонъ давъ такожь починъ — уживати гебрейскихъ буквъ до писаня, т. є. властиво не вынайшовъ, а управильнивъ жидôвску скоропись. Правда, вже й передъ нимъ писано скорописею въ жидôвскôмъ жаргонѣ, але не було ще ясного понятя о тôмъ, якѝ буквы маютъ ôтповѣдати якимъ звукамъ. Особливо клопôтъ бувъ зъ самогласными, бо гебрейска правопись, якъ звѣстно, не має жадныхъ самогласныхъ, а заступає ихъ такъ само якъ и арабска пунктами и штрихами по надъ и по пôдъ словами (ôдси самогласнѝ й звуть ся „Nekudos“, т. є. пункты). И такъ самъ я бачивъ одинъ документъ жидôвскiй, написаный передъ звышь 200 роками и пôдписаный многими славными польскими рабинами (єсть се прокляте, кинене на всѣхъ, котрѝ при выборѣ рабина осмѣлять ся давати або приймати перекупство), и ще деякѝ многѝ давнѝ документы, котрыхъ за-для неодностайнои и неправильнои правописи навѣть найвправнѣйшому теперь ôдчитати годѣ.

Ôдъ часу Мендельзона мусѣла гебрейска мова ще разъ пережити свого рода дитинячiй вѣкъ, и хочь мѣжь товаришами та учениками реформатора стрѣчають ся писателѣ далеко не бездарнѝ, якъ н. пр. Герцъ Весели, авторъ величезного еноса „Schire-Tiferes“, звеличуючого Мойсея на взôръ Клопштоковои Мессiяды — въ шести томахъ; Изакъ Ейхель, Герцъ Гомбергъ и др., — то все таки въ заложенôмъ тодѣ въ Берлинѣ мѣсячнику „Ham' asef“ (збирачь) стрѣчаємо самѝ майже дитиннѝ статiѣ, котрѝ тôлько для того друкувались, бо були писанѝ по гебрейски.

Изъ Нѣмеччины рухъ реформовый розходивъ ся и по иншихъ краяхъ Европы. Найшвидше дôйшовъ ôнъ до польскихъ жидôвъ, котрѝ мовою дуже зближались до своихъ нѣмецкихъ одновѣрцѣвъ, а по части були зъ ними (ôдъ роздѣлу Польщѣ) звязанѝ й звязками политичными, державными. Се й було головною причиною германизацiи галицкихъ и польскихъ жидôвъ.*) Бо по короткôмъ часѣ Мендельзонôвъ перекладъ библiи знаходивъ ся въ кождôмъ заможнѣйшôмъ домѣ, а зъ нимъ разомъ мова гебрейска и мова нѣмецка здобували собѣ чимъ разъ ширше поле.

Властивый рухъ поступовый розпочавъ ся середъ славяньского жидôвства доперва зъ початкомъ XIX-го столѣтя, а властиво ажь по укôнченю Наполеоньскихъ вôйнъ. Славяньскѝ жиды незалежно ôдъ своихъ нѣмецкихъ одновѣрцѣвъ перебули такожь свого рода реформу, котрои характерною признакою єсть той идеальный настрôй, якiй проявили они въ выучуваню литературы тальмудичнои. Коли бо нѣмецкѝ жиды все мали на оцѣ якусь практичну цѣль и старали ся зъ усякого свого

*) Швидко по переходѣ Галичины пôдъ Австрiю перейшла була велика часть властивои Польщѣ зъ Варшавою пôдъ Пруссiю та Саксонiю (1794—1805). Про онѣмечене польскихъ жидôвъ гляди книжку Nussbaum-a „Szkice historyczne z życia żydów“, Warszawa.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знаня добути для себе пожитокъ, то польскй и рускй жиды заглубляли ся въ студіѣ тальмуду безъ всякого выгляду на яке небудь практичне приложенє здобутого знаня. При такôмъ напрямѣ легко зрозумѣємо, для чого славяньскй жиды ажь до недавного часу не почували потребы присвоювати собѣ мовы рôдного краю, бо нѣмецка и тальмудична выстарчали имъ цѣлковито для ихъ безцѣльныхъ студій. Не диво затымъ, коли ще й нынѣ въ Галичинѣ, Польщѣ и Россіѣ стрѣчаємо жидôвъ, котрй своимъ зверхнымъ выглядомъ а навѣть мовою зовсѣмъ не рôжнять ся ôдъ темнои и фанатичнои товпы, а мѣжь тымъ своимъ знанємъ и своими поглядами стоять ôдъ неи далеко высше.

Сю идеальну окраску стрѣчаємо вже у всѣхъ реформаторôвъ славяньского жидôвства. Попередъ всего у Салямона Маймуна зъ Польщѣ (пробувавъ пôзнѣйше въ Вроцлавѣ и Берлинѣ, де й померъ въ великôй бѣдности); нѣмецкй жиды, не розумѣючи єго змагань, обкидали єго всякими пôдозрѣнями и враждою; доперва мѣжь новѣйшими польскими писателями найшовъ ôнъ горячихъ защитникôвъ.*) То само бачимо и у Нахмана Крохмаля, що родивсь 1785. р. въ Жовквѣ коло Львова и написавъ важну книжку „More Nebuche haseman“ (Провôдникъ сучасныхъ заблуканцѣвъ), котра пôсля однодушного суду всѣхъ жидôвскихъ историкôвъ здобула єму почесне мѣсце мѣжь жидôвскими мыслителями черезъ те, що въ нѣй ôнъ першій поваживъ ся дослѣджувати духа жидôвскои вѣры на пôдставѣ свобôднои критики святого письма. Той самъ идеальный напрямъ замѣчаємо и у єго ученикôвъ та прихильникôвъ: Изака Ертера, смѣлого критика жидôвскихъ ôдносинъ въ Галичинѣ; Салямона Лейбы Раппапорта зô Львова, рабина-философа, що зъ разу бувъ рабиномъ въ Тернополѣ, а ôдтакъ въ Празѣ; Изака Берля Лебензона, реформатора жидôвъ російскихъ, и т. п. Всѣ они старались розбудити у жидôвъ любовь до знаня, але не старали ся хочь о оденъ крокъ на передъ повести ихъ въ житю суспôльнôмъ. У польско-рускихъ реформаторôвъ дѣло йшло тôлько про духа, але не про тѣло, не про суспôльнôсть. Тому напрямови маємо завдячити тй живй муміѣ мѣжь рускими та польскими жидами, котрй помимо своєи освѣты (звычайно здобутои самоуцтвомъ) и великои неразъ начитаности, не мають нѣякого благодатного вплыву на своихъ фанатичныхъ одновѣрцѣвъ, ба навѣть не можуть брати жаднои пожиточнои участи въ житю суспôльнôмъ и громадскôмъ.

Коли отже нѣмецка мова втислась навѣть въ домашне житє польскихъ и рускихъ жидôвъ и вытворила ту навѣть деякихъ писателѣвъ зовсѣмъ непослѣднои стôйности, якъ н. пр. дръ Морицъ Раппапортъ, дръ Максъ Леттерисъ, К. Е. Францосъ и др., то тутъ же зъявилась на ново й гебрейска мова и дôйшла до теперѣшного розцвѣту. Найбôльшй гебрейскй писателѣ новѣйшихъ часôвъ усѣ походять зъ славяньскихъ жидôвъ. Ихъ працею введена гебрейска мова у всѣ галузи людского знаня и сталась подекуды на ново живою мовою. Найперше мѣсце займають ту жиды литовскй, котрй гебрейскою мовою корыстують ся, якъ справдѣ живою и мѣжь котрыми навѣть найшлось кôлька женщинъ пишучихъ по гебрейски. Мѣжь найважнѣйшими гебрейскими писателями новѣйшихъ часôвъ, крôмъ названыхъ высше ученикôвъ Крохмаля ôдзначають ся ще: повѣстеписателѣ Мапу и Петро Смоленьскій, астрономы и заразомъ журналисты: Хаимъ Зелигъ Слонимскій, редакторъ часописи „Hazefirah“ въ Варшавѣ, С. И. Абрагамовичь, переводчикъ исторіи природнои Ленца на гебрейске, Рабиновичь, авторъ оригинальнои физики и механики въ кôлькохъ томахъ, поеты Лебензоны (батько и сынъ), И. Л. Гордонъ, дръ Каминеръ, медикъ-писатель дръ Порйесъ зô Львова (теперь въ Одессѣ) и богато другихъ. За далеко бъ насъ завело, вычислювати имена всѣхъ важнѣйшихъ гебрейскихъ писателѣвъ новочасныхъ; доволѣ буде запримѣтити, що гебрейскôй мовѣ не достає теперь тôлько ще введеня въ житє товариске, а щобъ стала ся зовсѣмъ живучою мовою. Та тôлько введенє єи въ товариске житє — рѣчь майже неможлива за для того поетичного полету и незлѣчимыхъ параболичныхъ зворотôвъ, якй сѣй мовѣ властивй, а нашому сучасному житю зовсѣмъ невластивй.

Изидоръ Бернфельдъ.

(Конець буде.)

*) Гл. Antoni Rembieliński, Salomon Majmon, przy czynek do historyi filozofii w Polsce. Warszawa, 1881.

О становищи женщины въ стариннôмъ законодательствѣ рускôмъ.

I.

Безперечно пытанє жѣноче въ нынѣшныхъ часахъ въ Европѣ належить до першихъ задачь, якй добре устроєна суспôльнôсть розвязати мусить. Но намъ ту не буде ходити анѣ о розвязанє того пытаня, анѣ о объясненє нынѣшнёго становища правного женщины, а тôлько о се, яке мѣсце занимала женщина въ давнôмъ товариствѣ рускôмъ и якими правами тѣшила ся. Симъ способомъ дôзнаємо ся про старинну культуру и цивилизацію такъ въ Руси ще самостôйнôй, якъ и пôдчиненôй Литвѣ и Польщи. Тымъ дѣломъ зробимо починъ до выхôсновуваня зъ становища филологичного нашихъ давныхъ правничихъ памятникôвъ, щó тôлько въ собѣ важныхъ рѣчей для пôзнаня рускои старины мѣстять, а котрыхъ прецѣнь знаємости де хто заперечує.

Тй найважнѣйшй законодавчй рускй памятники, на котрыхъ наша студія опираєсь, суть: Правда русьская, с. є. збôрникъ давныхъ звычаєвыхъ правъ, грамотъ и уставôвъ, котрй по всякôй правдоподôбности мусѣли истнувати вже въ X. вѣцѣ на письмѣ;[1]) о такихъ законахъ писаныхъ згадує недвозначно Договоръ Игоря зъ Греками зъ року 945. въ 5. арт.[2]) Правомъ звычаєвымъ руководились Русины при заключуваню договорôвъ зъ Греками; право звычаєве, питоме, суспôльными потребами на Руси выроблене, єсть и основою Правды Рускои, котру князь Ярославъ Володимировичь 1016. р. пôсля лѣтописи Новгородскои давъ яко привилей для города Новгорода, запоручаючи тымъ способомъ давнй грамоты и свободы усталенй звычаємъ, а выреченй на письмѣ.[3]) Само собою розумѣєсь, що Правда Руска, якъ

[1]) Пор. Карамзинъ, Исторія Государства Россійскаго, I., 481. 1819.

[2]) Находить ся въ лѣтописи Несторовôй „по древнѣйшему списку Мниха Лаврентія; изданіе проф. Тимковскаго“, Москва, 1824; гл. такожь Христоматія Староруска для высшихъ клясъ гимназіяльныхъ. Текстъ зъ поясненями, додаткомъ граматичнымъ и словаремъ. Выдавъ дръ Омелянъ Огоновскій. У Львовѣ, 1881 Н. пр. стор. 20.: Аще оударить мечемь, или копьемь... Роусинъ Гречина или Гречинъ Рѹсина, да того дѣлѧ грѣха заплатить сребра литръ є҃ по законѹ рѹскомѹ.

[3]) Пор. Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей, изданное по Величайшему повелѣнію археографическою коммисіею. СПБ. 1846—1853. Томъ II., 91.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

єсть зôбранємъ давного карного а по части и цивильного права звычаєвого, котрымъ всѣ городы и землѣ рускѝ рядились, такъ и сталась мѣродайною и обовязуючою на цѣлôй Руси, а ôдтакъ сталась основою законодательства литовского и московского.

Коли я повысше сказавъ, що древне законодательство руске може намъ дати образъ питомои культуры рускои, то я на тôмъ оперъ ся, що Правда Руска мѣстить своє рôдне право звычаєве, руске, а не занесене черезъ Скандинавцѣвъ або забране ôдъ Нѣмцѣвъ.

Противнѝ гадки, якъ Шлецера, Болтина и Еверса, не повиннѝ зовсѣмъ мѣшати. Шлецеръ въ своѣмъ дѣлѣ „Несторъ, Russische Annalen in ihrer slavonischen Grundsprasche verglichen, übersetzt und erklärt", (Göttingen, 1802. Перевѣвъ на языкъ великорускій Дмитро Языковъ 1805 р.), мѣстячôмъ въ собѣ критичнѝ примѣтки до Несторовои лѣтописи, каже, що права на Русь принесенѝ зôстали Скандинавцями до Швеціи, подôбно якъ нынѣ де-хто добачує за много слѣдôвъ скандинавскои вѣры въ Словѣ о полку Игоровѣ. Еверсъ же въ своѣмъ дѣлѣ о найстаршôмъ рускôмъ правѣ[1]) и Болтинъ въ выданю Правды Рускои (1792. въ Петербурзѣ) добачають въ Правдѣ Рускôй елементы права нѣмецкого. Сихъ думокъ не можна такъ само похвалити, якъ не похваливъ жаденъ ученый, нѣ Лелевель,[2]) нѣ Мацѣєвскій[3]) конъєктуры Чацкого,[4]) що Статутъ литовскій и въ загалѣ право польске має свôй початокъ въ правахъ пôвнôчныхъ народôвъ — Германôвъ. Противно они и Буржиньскій[5]) находять въ правѣ рускôмъ тôлько жерела родимѝ або иншихъ братныхъ словяньскихъ народôвъ, доказуючи, що институціѣ правнѝ въ Германіѣ, подôбнѝ до славяньскихъ, були славяньскѝ. Заперечуванє отже своєрôдности Правды Рускои належить уважати за гипотезу ученыхъ, котрѝ навыкли шупочаткôвъ рѣчей тамъ, де не дасть ся нѣчо добре опредѣлити. Забуває ся часто на се, що народы, посѣдаючѝ тѝ самѝ потребы и услôвя житя, посѣдають тѝ самѝ пôдставы до розвою и ту саму можнôсть до установлюваня правъ. Вправдѣ Варяги могли зъ собою принести деякѝ звычаѣ, (якъ свѣдчить слово „вира"); но черезъ те ще не можна уважати Правды Рускои правомъ скандинавскимъ, коли знаємо, що Славяне передъ приходомъ Варягôвъ мали свои выробленѝ законы,[6]) и що ся горстка Руссôвъ, що прийшла панувати, зовсѣмъ була зôславянщилась, якъ и пôзнѣйше витязѣ-Литовцѣ приняли культуру и устрôй Руси. Впрочѣмъ установы, спôльнѝ Правдѣ Рускôй и Праву Скандинавскому[7]) (пр. о мести своякôвъ, смерти злодѣя) суть того рода, що ôдповѣдають всѣмъ первѣстнымъ праводавствомъ, щó мають на оцѣ охоронити личне безпеченьство и майно кождого. Сего рода постановы згадують ся вже у Гомера (Одиссея 3) и знанѝ були давнымъ Германамъ (Тацитъ: Germania).

Наконець додамь, що своєрôднôсть Правды Рускои доказавъ бувъ вже Филипъ Кругъ[8]) въ розправѣ, предложенôй петербурскôй Академіѣ Наукъ. Правда Руска занимає ся лишь правомъ карнымъ, поступованємъ судовымъ, становостею, невôльниками, спадщинами, оплатами судовыми, правомъ наслѣдства, а нѣчо не згадує про справы житя подружнёго, ôдносины мужа до жены, про вѣно, про можнôсть и условины розводу и про подôбнѝ дѣла. Такого рода справы, яко стоячѝ въ звязи зъ законами церковными, ôддавало инше право пôдъ судъ духовный. Симъ правомъ, выпереджаючимъ Правду Руску, бувъ Уставъ Св. князя Володимира, крестившаго Русьскую землю, о церковныхъ судѣхъ.[1]) Законъ же, котрымъ духовники руководились, була Кормчая книга, або Номоканонъ, зложеный Иваномъ Схолястикомъ при устроюваню Іерархіи и уставôвъ церковныхъ для народа, тôлько що наверненого на вѣру христіяньску, а ôдтакъ довершеный патріярхомъ Фотіємъ и єго преємниками, що основали Всхôдну Іерархію въ Болгаріѣ. Именно же одна часть сего Номоканона, котра найбôльше дотыкала справъ свѣтскихъ, бувъ Законъ Судный.[2]) Ôнъ єсть вытягомъ зъ грецкихъ законôвъ, якъ: зъ Теодозієвого и Юстиніянового закона, зъ царскихъ книгъ, зъ двохъ прохиронôвъ императорôвъ Василя и Льва зъ деякими додатками зъ правилъ Святыхъ Отцѣвъ.[3]) Розумѣє ся, що по впровадженю на Руси вѣры христіяньскои зъ Греціи, сей законъ и на Руси ставъ обовязувати и такимъ способомъ доповнявъ ôнъ враво карне Правды Рускои. Менше важною, но все-жь цѣнною для пôзнаня культурныхъ ôдносинъ на Руси єсть Безсудная Грамота, с. є. Трактатъ, заключеный Мстиславомъ Давидовячемъ, княземъ Смоленьскимъ, зъ городомъ Ригою р. 1328.[4])

Сѝ всѣ законы розширились по цѣлôй Руси; коли же въ 14. вѣцѣ Литва завоювала всѣ рускѝ землѣ ажь по Чорне море, тодѣ руске законодательство розôйшлось и по Литвѣ. Що о Греціи зглядомъ Риму, то можна сказати и о Руси зглядомъ Литвы, що victa Russia ferum victorem cepit, позаякъ Литва приняла ôдъ поборенои Руси высоку на той часъ руску культуру и просвѣту; приняла руску вѣру, рускій языкъ въ княжихъ дворахъ и судахъ и руске законодательство. Законодательство руске демократичне перейшло готове на Литву и тамъ змѣшавшись зъ деякими корѣнными литовскими звычаями и приноровившись до виутрѣшныхъ змагань Литвы, по полученю ся зъ аристократичною Польщею, дало основу до многихъ законодательствъ литовскихъ. Зъ тыхъ менѣ ту належить пôднести зъ порядку Судебникъ Казимира и Статутъ Литовскій.

Судебникъ Казимира єсть то збôрникъ правъ, выданыхъ Казимиромъ Ягайлоньчикомъ въ корысть именно Литвы, для забезпеченя приватнои власности противъ наѣздôвъ. Ôдкрывъ єго Гнатъ Даниловичь, проф. харкôвскій въ музею гр. Румянцова въ Петербурзѣ и выдавъ 1826 р.[5])

Статуть Литовскій єсть плодомъ многолѣтныхъ старань королѣвъ польскихъ зрôвнати шляхту литовску зъ шляхтою польскою и надати цѣлôй державѣ литовско-рускопольскôй однѝ права. Въ тôмъ дусѣ и замѣрѣ дѣлали и выдавали ôдповѣднѝ привилеѣ Ягайло (1413. въ Городлѣ), Ка-

---

[1]) J. Ph. Evers, Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwickelung dargestellt. Dorpat und Hamburg, 1826.

[2]) Polska wieków średnich, III, 6.

[3]) Historya prawodawstw sławiańskich, I, 368.

[4]) O litewskich i polskich prawach, I, 18.

[5]) Prawo polskie prywatne, I, 129.

[6]) Лѣтопись Лаврентієвска т. I, стор. 6.: Имѧхоу бо обычаи свои, и законъ отець своихъ и преданьꙗ, кождо свои нравъ. Пор. лѣтопись Никоновска IX., стор. 5.

[7]) Stiernhsok, do jure Sueonum et Gothorum antiquo p. 349.

[8]) Uiber die Prawda Russkaja, mit besonderer Rücksickt auf eine der Akademie von Herrn Prof. Neumann vorgelegte Abhandlung. 1814. (I. CCXII.: Eigentliche Quelle der P. R. ist das slavische Recht).

[1]) Напечатаный въ „Древней Россійской Вивліоѳицѣ", томъ VI., стор. 2.

[2]) Напечатаный въ дѣлѣ: „Софійскій Временникъ, или Русская лѣтопись съ 862. по 1534. годъ". Издалъ Павелъ Строевъ. Ч. I. и II. Москва, 1821. и въ „Русскихъ Достопамятностяхъ", II., стор. 138. Москва, 1843.

[3]) Гл. Розенкампфъ, Обозрѣніе Кормчей книги, I., стор. 144.

[4]) Трактатъ сей, вынайденый гр. Румянцовымъ въ Архивѣ Ригскôмъ, єсть ôдпечатаный въ „Собранію Государственныхъ грамотъ и договоровъ". Москва, 1812—1819, II, 1—5. и въ „Русскихъ Достопамятностяхъ" Дубеньского, II, 275.

[5]) Выдавъ єго такожь Leon Rogalski, Wilno, 1826.

Digitized by Google
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зимиръ Ягайлоньчикъ (1417), Александеръ Ягайлоньчикъ (1432). Такъ и Жигмонтъ I. оголосивъ на соймѣ въ Вильнѣ 1522. р. одинъ Статутъ, всѣхъ обовязуючій. Въ протягу 7 лѣтъ бувъ сей Статутъ въ рускôмъ языцѣ зредагованый и р. 1530.[1]) потвержденый. Позаякъ для дуже строгихъ каръ станамъ литовскимъ не подобавъ ся, зôставъ змодифікованый и р. 1566. въ другôй р у с к ô й[2]) редакціѣ выданый. По заключеню уніи политичнои люблиньскои 1569. р. потреба наказувала зновъ єго змѣнити въ дусѣ уніи. Сею третёю редакцією (такожь въ рускôмъ языцѣ) занявъ ся Левъ Сапѣга, а Жигмонтъ III. 1588. р. въ Краковѣ узнавъ єѣ правомъ обовязуючимъ.[3])

Иншій, менше для нынѣшнёи студіи потрѣбній грамоты и законы, якъ грамота псковская, охороняюча индивидуальну и „с п ô л ь н у“ власнôсть, Уставъ князя Новгор. Николая о десятинахъ, и такій иншій поминаю.

Илія Кокорудзъ.

(Конець буде.)

МАРКІЯНЪ ШАШКЕВИЧЬ.

(Д о д а т о к ъ.)

(Дальше.)

Не входимо вже въ а в т е н т и ч н ô с т ь сего проєкту; о скôлько знаємо — нѣхто зъ польскои стороны сеи автентичности не перечивъ, (близшу вѣдомôсть о тôмъ гл. Helfert, Russland und die katholische Kirche in Polen,*) Wien 1867, 154 s.; М а л и н о в с к і й въ передмовѣ до „Annales ecclesiae ruthenae“ Гарасевича, стор. IV-та, нотка; К а ч а л а, Polityka Polaków względem Rusi). Впрочѣмъ одна точка сего проєкту (8-а) сталась справдѣ у х в а л о ю: 1764-ого р. постановлено, що сыны рускихъ духовныхъ не-шляхты (православній и униты!), котрій не будуть также духовными и не впишуть ся до нѣякого цеху мѣйского, вертають въ пôданство; „dopiero w r. 1792. zniesiono tę brzydką ustawę“— додає ôдъ себе Змартвыхвстанець о. Калинка (Sprawa ruska na sejmie czteroletnim, we Lwowie 1884, стор. 33, нотка 2-а). Але се певне, що проєктъ сей є продуктомъ XVIII-ого ст., та що основаный ôнъ, якъ се майже зъ кождого слова єго пôзнати, на щоденнôй дѣйстнôй п р а к т и ц ѣ єсли не всеи, то бодай далеко переважнои части польскои шляхты, осѣвшои на роздарованыхъ ѣй, а нѣ, то й силою взятыхъ рускихъ земляхъ. Яко такій, характеризує ôнъ дуже добре не тôлько погляды тогдашныхъ польско-католицкихъ политиковъ, але кидає такожь свѣтло на т е р р е н ъ, на котрôмъ сй политики бажали заходитись Вже самъ заголовокъ єго важный: projekt na zniszczenie Rusi z j e d n o c z o n e j — а въ точцѣ другôй читаємо: „szlachta ruskiego o b r z ą d k u, chociaż zostająca w unii, a t é m b a r d z i e j schyzmatycy...“; бачимо отже, що въ практицѣ не розрôжнювано такъ надто уніи ôдъ схизмы, та що по не зовсѣмъ вдалыхъ пробахъ зъ унією, при що разъ то бôльшёючôй могучости православнои Москвы — хоплено ся по-просту нищеня „obrządku *ruskiego*“ (не „грецкого“), щобы вже разъ осягнути розповсюдненє потрѣбнои для „zobopólnej miłości i jedności“ „religii rzymsko-katolickiej“. А нѣ о д н о и суспôльнои верствы на Руси не обминає сей проєктъ, але попередъ всего радить (точка 1-а), жити зъ М о с к в о ю въ згодѣ,*) бо тодѣ: Moskwa będąc nam przyjazną... naszych kroków uważać nie będzie; ...że zaś lud ukraiński, podolski i wołyński, przy swojej obstając wierze, g o t ô w p o d j ą ć r e b e l l i ą, w takowych przypadkach, jeżeli łatwo wyzabijać nie będzie można... odżałować powinna rzeczpospolita tej szkody — w s z y s t k i c h t a k o w y c h z e l a n t ó w T a t a r o m o d d a ć na usługi, prędko ich jak swoich schwytają, a k r a j p o z o s t a ł y l u d e m p o l s k i m i m a z o w i e c k i m osadzić (1717!); ani tu sądzić należy, żeby M o s k w a za R u s n a k a m i, k i e d y j u ż u n i t a m i z o s t a n ą, m i a ł a s i ę i n t e r e s o w a ć;**) wiedzieć bowiem potrzeba, że u n i t ó w w w i ę k s z e j mają jak nas nienawiści, i radzi by ich za odstąpienie schyzmy w największem widzieć nieszczęściu“. Мабуть дуже дивній думки мусѣли родитись въ души згаданого повыше Склѣнкевича, коли переписувавъ собѣ сей проєктъ... Поминаємо вже заборону (точка 10.) „chłopskim synom“ „uczyć się po szkołach przy cerkwiach będących“, — утримуване попôвъ въ у б о ж е с т в ѣ и „arcy nam potrzebnej c i e m n o ś c i“ и пр. Чижь треба було „москвофильскихъ“ агентôвъ? чижь могло наше духовенство шанувати таку унію?

Свою статю „о югозападной Россіи“ писавъ Орлай що-йно 1826-ого р., але супротивъ высше наведеного не потребуємо мабуть додавати, що слова єго можемо смѣло ôднести и до кôнця XVIII. ст., та що мабуть не богато ôдмѣннымъ духомъ проникнута була и єго статя зъ 1804-ого р. „о Карпато-Россахъ“; єсли-жь 1826-ого р. Орлай звернувъ увагу на потребу „н е п о с р е д с т в е н н ы х ъ сношеній съ высше означеными мѣстами“ — то вже 1835-ого р. бачимо П о г о д и н а у Львовѣ, — бачимо єго въ монастыри св. Онуфрія.

Але можна бы сказати, що Орлай писавъ свою статю бôльше зъ наслуху, або що-йно перейнявшись въ Р о с с і ѣ такимъ духомъ. Для того покличемось ще на одного класичного свѣдка, Теодозія Бродовича, котрого з а п и с к и п. „Widok przemocy na słabą niewinność srodze wywartej roku 1789“ выпечатавъ Я. Головацкій, у Львовѣ, ч. I 1861, ч. II 1862, пôсля рукописи зъ архиву гр. кат. львôвскои митрополичои капитулы; ч. I-а подає текстъ, въ ч. II-ôй мѣстять ся акты. Авторъ сихъ дуже цѣкавыхъ и важныхъ записокъ бувъ архипресвитеромъ л у ц к о и капитулы (унитскои), а се, що описавъ, бачивъ власными очима; впрочѣмъ каже Головацкій въ „предисловію“, що ще и за єго часу „наши отцы и дѣды изъ пограничія Волыня и Подоля повѣствовали намъ многія даныя изъ тѣхъ произшествій“. Правда, Галичина належала вже ôдъ 1772-ого р. до Австріи — але се, щó дѣялось въ безпосередно граничачихъ зъ нею земляхъ рускихъ (належавшихъ ажь до 1793, зглядно — 1795-ого р. до Польщѣ), характеризує заразомъ и галицкій ôдносины, бо хочь въ Галичинѣ рѣчь-посполита не мала вже давнои с и л ы, за то лишилась була по нѣй в о л я — та ще и силу Австрія не ôдразу нагнула; впрочѣмъ належали галицкій епископства тодѣ ще до кіївскои митрополіи, а моральне и матеріяльне положенє галицкого чи волынского або й подôльского духовенства не богато рôжнилось, не говорячи вже о ôдносинахъ сего духовенства до бутнои польскои шляхты. Записки свои призначивъ Бродовичь для „W. JX. Harasiewicza, oficyała we Lwowie“; доручивъ сй записки Гарасевичови по смерти брата (1803) Семенъ Бродовичь.

---

[1]) Выдавъ єго Дзялыньскій: Zbiór praw litewskich, Poznań, 1841.

[2]) Maciejowski. Hist. Praw. słow., I. 206.

[3]) Въ тôмъ Статутѣ розд. IV., арт. I., положено на писаря земского обовязокъ, що маѳ по руски — буквами и словами рускими — всѣ листы, выписы и позвы писати.

*) H e l f e r t пише вправдѣ зъ католицкого становиска, але ôнъ зарôвно, якъ и К а ч а л а увзглядняють по при тôмъ пытання національній, политичній и соціяльній; бôльше на ц е р к о в н й справы звертає увагу П е л е ш ь, Gesch. der Union. Иншй монографіѣ и жерела, дотычачй исторіи нашои церкви, поданй въ наведеныхъ монографіяхъ; дуже жаль, що доси все ще за мало увзгляднено с о ц і я л ь н й и политичній мотивы, руководившй всѣми сими рôжными чинниками, щó коло уніи на Руси заходились: х т о и д л я ч о г о выступавъ при тôмъ? Новѣйшій розслѣды историкôвъ працюючихъ надъ исторіею р е ф о р м а ц і и въ Польщи доказують, що по при всѣй завзятôй полемицѣ ч и с т о - р е л и г і й н ô й, ходило властиво о дуже глубоко вкорѣненій справы политичній и суспôльній.

*) Тои самои „згôдливои“ политики трималась шляхта польска также въ ôдношеняхъ зъ Т у р ц і є ю, и разъ-вразъ з о б о в я з у в а л а с ь трактатами карати к о з а к ô в ъ за ихъ „незгôдливй“ напады на Татаръ (на пр. 1617), хочь се зовсѣмъ не здержує польскихъ историкôвъ плести передъ Европою нѣсенѣтницѣ о „przedmurzu Chrześćjaństwa“; „нашй предки“, пише гетманъ Жолкевскій до короля (1620), „дуже стереглись вôйны зъ Турками, и *я также* бувъ и в тои самои думки“ (*Liske*, Der türkisch-polnische Feldzug im Jahre 1620. стор. 12). Продуктомъ сеи згôдливои политики бувъ а н д р у с ô в с к і й договоръ (1667), котрымъ роздерто южну Русь на два, а потôмъ на три кусенѣ (для красшои... цивилизаціи): одинъ кусень дôставсь Польщи, другій Россіѣ, третій Турціѣ, а въ серединѣ ще й полишено неутральный пасъ, п р и з н а ч е н ы й н а в ѣ к о в ѣ ч н у п у с т ы н ю...

**) За с х и з м а т и к а м и Москва упоминалась, и то д у ж е у с п ѣ ш н о; такъ на пр. царь Петро В., царица Елисавета (П е л е ш ь, l. c. II; 491 ss.), а заходы Москвы попирали мѣжь прочимъ князѣ Чарторыйскй, „Anhänger der russischen Politik“. А хто-жь мавъ за унитами упôмнутись?

Digitized by Google
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Original from
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Було се небавомъ по усмиренію кровавого бунту Желѣзняка и Гонты (1768—70), при чѣмъ „do schwytania hersztów i sami Moskale dopomogli“; доля духовенства була вже трохи поправилась, — „już się zdawało, że kler ruski pewnym jest swych prerogatyw, już miłość i szacunek w obywatelstwie znajdował“. Ажь ту, 1789-ого р. починаєсь вôйна Россіи зъ Турцією, при чôмъ прийшло до непорозумѣнь мѣжь доставниками збôжа для російского вôйска а волынскою шляхтою. Посыпались всякі поголоски на тему неприязни Польщѣ зъ Москвою. До поголосокъ долучилась отъ-яка обставина: „Od dawnych czasów markietani rossyjscy (których wiele osiadło i w tutejszych krajach pod imieniem Piliponów) z różnemi towarami w kraj polski przyjeżdżali“; продавали они по мѣстахъ и селахъ, дворахъ, приходахъ и корчмахъ — всяку всячину. „Położywszy to za fundament, że Moskwa zacznie swą zemstę do zamieszania kraju, dalszy uformowano wniosek, że do tej czynności swoich używa markietanów“. Почато сихъ „маркетанôвъ“ слѣдити: щó продають, дé бувають, дé ночують, а коли мѣжь товарами найдено и ножѣ господарскій, покладено се за доказъ, що приготовуєсь нова уманска рѣзня, така, яка власне була передъ двадцяти лѣтами. „A że ciż markietani najczęściej u kapłanów noclegi mieli dla lepszego bezpieczeństwa swoich towarów, przeto wniesiono, że oni popów, a popi chłopów do podniesienia buntu namawiają“. Переполохана шляхта зъѣхалась въ Луцку; почались нарады и приготованя. Наразъ прийшла вѣсть, що о 12 миль ôдъ Луцка, въ селѣ Невѣрковѣ, замордували двôрскій слуги дѣдича Вылежинского, его жѣнку, и кôлька служниць. Помимо, що громада Невѣркôвска не мала въ сѣмъ дѣлѣ нѣякои участи, привидѣвсь шляхтѣ заразъ хлопскій бунтъ. Напередъ звернено ся до маркетанôвъ: почато ихъ ловити и вязнити, а небавомъ почались розслѣды й мѣжь мужиками и священиками; „gdziekolwiek markietan jaki u kapłana lub chłopa nocował — gdziekolwiek kto z Rusinów słowo jakie z przechwałką, trzeźwy czy pijany, wymówił, gdziekolwiek kto komu jaką przestrogę czynił, — porywano ich i osadzano jednych w Łucku, drugich w Dubnie... pod ścisłą strażą wojskową, dybami obciążonych; szukano podejrzenia, gdzie go nie było, wyciągano na słowa osobliwie kapłanów nieuczonych, i przeciwnie tłumacząc donoszono za buntowników“. „Komissya... pięciu nieszczęśliwych więźniów w ciągu dwu niedziel na szubienicę wskazała tu w Łucku, a zaś w Dubnie trzynastu, oprócz co w więzieniach z głodu, zimna i okropnego chłostania poginęli; dalej nastąpiły sądy kryminalne... szły pod miecz głowy sług ołtarza...“

Не можемо ту входити въ розбôръ цѣлои сеи справы, та й не въ сѣмъ дѣло, чи, и о скôлько були засуджені винні, чи нѣ; були невинні — то се доказъ, якъ крѣпко шляхта рѣзнѣ и „Москвы“ боялась, якъ мало цѣнила рускихъ духовныхъ, — если одні поголоски выстарчили до такихъ засудôвъ; а були обжалуваній винні, (хочь бы тôлько тымъ провинились, що высказували свои симпатіѣ до Москвы, свою неприязнь до шляхты и т. и.) — тодѣ мали бы мы новый доказъ въ рукахъ, що гнетъ выкликувавъ зовсѣмъ природні наслѣдки. Будь що будь, антагонизмъ мѣжь шляхтою а рускимъ духовенствомъ и народомъ бувъ дуже заостреный, а въ долученыхъ актахъ (въ ч. II-ôй) находимо на се численні доказы. На стор. 23-ôй подана „kopia manifestu chłopskiego“ зъ р. 1768-ого: „Zgromadziwszy się oczywiście wojenni Kozacy z dóbr województwa bracławskiego i kijowskiego, ten solenny manifest zanoszą w niżej opisany sposób, i oto... (слѣдують вычислені кривды, поношеній ôдъ конфедератôвъ барскихъ и ôдъ помагаючихъ конфедератамъ Туркôвъ и Татаръ). „Na to tedy my z niewypowiedzianem umartwieniem patrząc, musieliśmy łączyć się z wojskiem Najjaś. Imperatorowej Jej Mości całej Rossyi, jedynie dla własnych osób naszych ocalenia, by też w przyszłych naszczadkach (!) naszych współbraci i krewnych zaszczycać się (защищать ся!) и пр.*) Сей „манифестъ“ підписаный кôльканадцятьми „сотниками“, „атаманами“, „ассувалами“ и „козаками“, и подаємо єго яко примѣръ, що „козаки“ въ разѣ потребы ще й 1768-ого р. добре знали, зъ кимъ имъ противъ конфедератôвъ лучитись. Яко примѣръ польскои контр-агитаціи подаємо слѣдуюче порôвнане стану мужицтва „w Polsce“ — а „w Moskwie“ (въ двохъ стовпцяхъ обôчь себе, стор. 173—4): „1°. Chłopi w Polszcze mają opisanie, co swoim panom odrabiać, a co odbywać powinni, a dla Króla nic nie odbywają“. „Ad 1-um. W Moskwie chłopi żadnych nie mają dni odrobnych, bo oprócz pańskich są dnie osudarskie, czyli imperatorskie, które nie mają nigdy swego zamiaru, tylko jak każą i wiele, tyle odrabiają“. „2°. W Polszcze podatek jeden tylko chłopom nakazany, to jest kominowe...“ „Ad 2-um. W Moskwie zaś od każdego chłopa, dziecka i czeladzi po rublowi do skarbu imperatorowej opłacać powinni“. „3-o. W Polszcze werbunek żołnierzy tylko w dobrach królewskich jest ustanowiony...“ „Ad 3-um. W Moskwie zaś jak i gdzie chcą, gwałtownie biorą, przez co wszędzie tym sposobem jest nieustanny werbunek, jak w państwie cesarskim (Rzymskim; с. є. въ Австріи и Нѣмеччинѣ) z najwyższym przymuszeniem i gwałtownem braniem ludzi“. „4°. Różna jest cena gorzałek w Polszcze, przy różnej drogości lub taniości zboża“. „Ad 4-um. W Moskwie zaś dlatego, że tylko jest gorzałka do szynku, nazywająca się osudarska, przeto w najobfitszych urodzajach zboża, najtaniej po złotych 4 garniec sprzedają*)“. Ще наводимо примѣръ тогдашныхъ пололосокъ (151—6): „J. X. Instygator (унитскій) na Iwaniu mówił, że wszyscy Polacy będą schyzmatykami, gdyż już Konstantynopol odbierze od Turczyna Moskal, a Polska nic nie zrobi“.

Поминаємо вже другій „проєктъ“ противъ Руси (стор. 103 ss.; для „jak najprędszego zjednoczenia się obrządku ruskiego z rzymskim“), поминаємо и всѣ прочій акты дотычачій переслѣдувань руского унитского клира. Єсли-жь мы высше сказали, що у насъ о Россіѣ не могли тодѣ нѣчого не знати**), та що очи гнетеныхъ зовсѣмъ природно звертались „на пôвночь и на всхôдъ“, то здаєсь намъ, що вже одній высше наведеній урывки ажь надто се доказують. Якъ разъ въ тôмъ самôмъ часѣ, коли въ Луцку и Дубнѣ таке дѣялось, выдававъ у насъ дръ П. Лодій („народный въ россійскомъ языцѣ профессоръ“) свôй перекладъ зъ Баумайстера та свôй „Ономастиконъ“ (1790—1). — Не можемо не навести (для характеристики тогдашныхъ антагонизмôвъ) ще слѣдуючихъ, завзятемъ проникнутыхъ слôвъ Бродовича („Zakończenie): „Na utłumienie tej burzy (повстаня нôдъ Косціюшкомъ) sypią się zewsząd rossyjskie, austryackie... pruskie wojska. Krwi niewinna! nie długoś z pod ołtarza o pomstę wołała! Rozbite wojska polskie pod Maciejowicami, wzięty naczelnik w areszt, i do Petersburga zaprowadzony.

---

*) До поясненя пытаня, чи и яка була ингеренція Россіи на рухи украинского мужицтва, може послужити письмо царицѣ Катерины II. до кн. Потемкина, зъ дня 16 (28) мая 1791-ого р. (см. Kalinka, Polityka dworu austryackiego w sprawie konstytucyi 3. maja; w Krakowie 1873): „Къ числу таковыхъ сильныхъ мѣръ принадлежитъ исполненье секретнаго Вашего плана о водствахъ кіевскомъ, брацлавскомъ и Подоліи. Усердіе извергнуть (? — помылка) единовѣрныхъ и единоплеменныхъ намъ тамошнихъ обывателей, привязанность ихъ къ Россіи и надежда, что едино съ ея помощью могутъ они избавится отъ угнетеній имъ причиняемыхъ, удостовѣряютъ насъ, что при первомъ появленіи войскъ нашихъ въ томъ краѣ, они съ нами соединятся, а возобновивъ въ памяти храбрость предковъ своихъ, общею силою предуспѣютъ выгнать изъ края тамошняго непріятеля. Данное отъ Насъ Вамъ именованіе великаго гетмана войскъ Нашихъ козацкихъ екатеринославскихъ и черноморскихъ послужитъ побужденіемъ и самымъ надежднымъ средствомъ (!!) для всѣхъ вѣры и происхожденія россійскихъ обытающихъ въ Польщѣ, собраться подъ главнымъ руководствомъ Вашимъ (!) на дѣйствія тамъ предлежащія“.

*) Такежь порôвнане переведене на стор. 172—3 що до стану духовенства (ruskiego), де мѣжь прочимъ сказано, що „w Moskwie praporczyk obić kapłana pałkami może, a po obiciu w ręce na satysfakcyę bolu pocałuje i rzecze: *proszczaj batiuszka*!“ Отсй печатаній порôвнаня ширивъ въ Луцку „X. Jan minister trynitarski ...z okładem lat sześćdziesiąt maiący... przez nienawiść jakąś przeciw Rusi powziętą“ (II, 42).

**) Знали и въ Луцку дещо о австрійскихъ унитахъ, а доказомъ сего не тôлько те, що Бродовичь близше знавсь зъ Гарасневичемъ („Wielkie przymioty Wgo Pana Dobrodzieja, które wielbi odgłos powszechny, oraz te dowody łask, jakie w prożbach moich skutecznie okazywać raczyłeś“ пише Б. въ листѣ до Г-а), — але и те, що читаємо II. 48: „Czegoż unici z swoimi biskupami nie cierpią w Węgrzech? jaką na dniu szesnastym m. września 1769 biskup unit munkaczyński Jan Bradacz poniósł obelgę od biskupa ritus latini agrieńskiego Karola Esterhazego, — jaką poprzednicy jego na katedrze tejże ponosili krzywdę?“ (Въ примѣтцѣ росказує Б. отсю „obelg-y“ подрôбно, 48—50).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Zagnani tamże po większej części oficerowie i żołnierze, Praga pod Warszawą wyrznięta, kraj cały rozebrany: *nie masz imienia, nie masz exystencyi Polaka!*“ Чи у насъ въ Галичинѣ менше було завзятє — годѣ бы сказати.

В. Коцовскій.

(Дальше буде.)

БИБЛОГРАФИЧНЫЙ ПОКАЗЧИКЪ за рôкъ 1885.

(*Зладивъ Пронимъ Калитовскій*).

ЧАСТЬ I.

Творы на мовѣ руско-украинськôй.

(Дальше.)

Антоневичь Н. — Исторія перемышльской церкви. Лекція на музыкально-декляторскомъ вечерѣ, устроеномъ въ день благословенія Перем. Собора. Нов. Прол. (фейл.), ч. 287.

Белей Иванъ. — Глытай, народный образъ въ 5. актахъ Марка Кропивницкого (рецензія). Дѣло (фейл.), чч. 116, 117, 120.

Буква Спондей. — Мошонка. Нов. Прол. (фейл.), ч. 219.

* **В. Антонина.** — Зъ староі памъяти Подолянина, (споминки) въ Нывѣ.

Вахнянинъ Наталь. — Учебникъ географіѣ для шкôлъ середныхъ. Львôвъ 1885, ст. 424 (8^0 в.) Ц. 1 зр. 80 кр. Накладомъ фонду краєвого. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

— Панєславизмъ. Дѣло (фейл.), чч. 4—9, 11, 13, 14.

— Олегъ Святославичь, трагедія К. Н. Устіяновича (рецензія). Дѣло (фейл.), чч. 126, 127.

— Гальшка Острожска, трагедія въ 5. актахъ дра Ом. Огоновского (рецензія). Дѣло (фейл.), чч. 131—133.

— Наша жизнь, хоръ мужескій; слова И. Гушалевича. Выдавн. Библ. музикальнои. Вып. II. Львôвъ 1885. Ц. 20 кр. Въ 500 прим.

— Гл. такожъ Кобзарь.

Витошиньскій Левъ. — Антошко Ревизорчукъ, споминки зъ недавнои бувальщины. Зоря, чч. 21, 22.

— Образки зъ житя господарского. Госп. и Пром., чч. 18—20, 23.

Володимиръ зъ Деревнѣ. — Наверненый сынъ, оповѣданє. Выдав. Narodne у Львовѣ. Рôкъ IV. Кн. 2. Львôвъ 1885. Ц. 8 кр. Зъ печатнѣ А. Вайдовичь.

Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на годъ простый 1886. Годъ изд. XXIII. Львовъ. Изъ типографіи Ставр. Инст. Ст. LXXII+124. Ц. 50 кр. Мѣстить окрôмъ статей нôдписаныхъ, покладеныхъ тутки нарôзно, ще біографію Дениса Зубрицкого и звѣстку про Ставропигійскій Институтъ.

Врецьона Григорій, ред. Шкôльнои Часописи. — Отець Динтеръ о силѣ и вплывѣ учительства, тамъ-же, ч. 1.

— Перепросины въ выхованю, ч. 2.

— Забобонъ, єго жерело и средства до єго усуненя, ч. 3.

— Патріотичне народне учительство — скалою школы, ч. 4.

— О скôлько и въ якій способôбъ може учитель и повиненъ вплывати на дальше образоване мѣсцевои молодѣжи въ поза-шкôльныхъ годинахъ и по скôнченю приписаныхъ лѣтъ для школьнои науки, ч. 17 и 18.

— Черезъ школу и церковь до житя, ч. 19.

— Педагогична ощаднôсть учителя въ школѣ, ч. 21.

— Шкôльнй занедбаня и ихъ усуненє, чч. 22, 23, 24.

— Важнй педагогичнй примѣтки, ч. 22.

— Ренъ — нôсля Брема, чч. 1, 2.

— Верблюдъ — нôсля Брема, чч. 3—6.

— Журавель — нôсля Брема, чч. 13, 14.

— О язычнôй або сычачôй согласнôй **з**, ч. 17.

— О язычнôй або сычачôй согласнôй **ц**, ч. 18.

— О нôднебѣнныхъ або шипячихъ согласныхъ **ш, щ**, ч. 19.

— Сирія и Палестина, чч. 1—7, 11, 12.

— Топографичный описъ Запорожа Д. Н. Еварницкого въ Кіев. Старинѣ, чч. 3—7, 10, 13—16.

— Афганистанъ, єго географія и статистика, чч. 9—12, 14.

— Руско-польска археологична выстава и зѣздъ археологôвъ вô Львовѣ, ч. 18.

— Подорожнй описы Подôля К. М. въ Кіев. Старинѣ зъ 1884 року, чч. 22—24.

— Провѣтруймо комнаты, ч. 1.

— Якъ основувати школу въ громадѣ, ч. 3.

— Платня народныхъ учителѣвъ въ Галичинѣ, чч. 5, 6.

— Радôсть буковиньского учительства по поводу санкціонованя нового краєвого закона шкôльного зъ 22 сѣчня 1885 р., ч. 7.

— Чи оцѣняють ся труды учителя, якъ бы належало, ч. 8.

— Важнôсть учительскихъ товариствъ въ теперѣшнôмъ часѣ, чч. 9, 10.

— Кривды учителѣвъ народныхъ шкôлъ, ч. 14.

Въ роднинôмъ кружку — шкицъ, Миръ, чч. 98—100.

Въ сельскôй глуши — шкицъ, Миръ, ч. 81.

Вуйко Влодзьо. — Въ Зеркалѣ 1885, помѣщенй слѣдуючй єго вѣршѣ: Соловейко, ч. 11; 3 стишки (послѣдный перек. зъ Конопницкои), ч. 12; Дѣвочй забаги (нôсля Гете.)— Три дороги (перекл. зъ Конопницкои), ч. 13; Поетъ. — Въ лѣсѣ (перекл. зъ Конопницкои). — Оженивъ ся, ч. 14 и 15; Шумка, ч. 17.

Вѣнцковскій Дим. — Статистика середныхъ школъ въ Галиціи въ г. 1885. Слово, ч. 9.

— Вѣршѣ и Анекдоты въ Врем. Инст. Ст. на г. 1886.

— Русская пѣснь, вѣршъ — въ Календ. Общ. им. Качков. на г. 1886.

Галицко-руска Матиця выдала въ 1885 р. три выпуски Литературного Сборника, що перерваный бувъ ще ôдъ р. 1873. Статѣ тамъ замѣщенй розписанй нарôзно.

Галичанинъ Л. Л. — Старому другу (Вл. Терлецкому). Слово (статя), ч. 9.

Галичанинъ О. О. — Фонтанъ слезъ. Изъ записокъ туриста. Нов. Прол. (фейл.), ч. 211.

Галичанинъ русскій. — Въ 25-лѣтну годовщину издательства Слова, вѣршь. Слово, ч. 9.

Галька И. М. — Простонародная притча, слышанная мною еще передъ 40. годами. Слово, ч. 9.

— Герой, оповѣданє. Миръ, ч. 75.

Гетьманець. — Въ „Зорѣ“ замѣщенй єго слѣдуючй вѣршѣ: Нива, ч. 18; Чудова нôчь, ч. 21; Боротьба, ч. 24.

Г-й Єлена. — На могилѣ мужа, вѣршь. Зоря, ч. 7. Привѣтствія. — Братови, — До моихъ пѣсень, — вѣршѣ въ Науцѣ, ч. 10; Завѣщаніе, вѣршь въ Ил. Кал. Общ. им. Качковского на г. 1886.

Гоголь Микола. — Украинська выгадка (перекладъ зъ великорус.). Батькôвщина, чч. 1—13.

— Вечерницѣ, (оповѣданя). Перекладъ Мих. Обачного й Лесі Украинки. Підъ редакцією Олени Пчілки. Заходомъ М. Ткаченка. Львівъ 1885, ст. 40 (8^0 в). Ц. 15 коп. або 17 кр. а. в. Зъ друкарні тов. им. Шевченка.

Головацкій Я. Ѳ. — Воспоминаніе о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Ив. Вагилевичѣ; Изданіе „Вѣнка“ и брошюры „Zustände der Russinen“ — въ Лит. Сборн. Гал.-рус. Мат. Вып. I.

— Вспоминки изъ дѣтскихъ и школьныхъ лѣтъ. Лит. Сбор. Гал.-рус. Мат. Вып. II. и III.

— Литературные отзывы. Слово (фейл.) ч. 69.

— Историческая правда о Польщѣ и Полякахъ. Слово, (фейл.), ч. 70.

— Къ предстоящему празднованію 300-лѣтной годовщины Ставр. Института. Слово, (фейл.), чч. 100 и 101.

— О шематизмѣ на рôкъ 1885 и схиматізмѣ на годъ 1885. Слово, (фейл.), ч. 102.

— Историческія разслѣдованія о нашихъ церковныхъ дѣлахъ. Слово, (фейл.), чч. 102—104.

— О языческомъ кладбищѣ въ Беремянахъ Залѣщицкаго уѣзда. Слово, (фейл.), чч. 134 и 135.

Городеньскій Максимъ. — О потребѣ бурсы для нашихъ дѣвчатъ. Шкôльна Часоп., ч. 13.

— Мѣшанй школы. Шкôльна Часоп., ч. 14.

Городыскій І. — О воздусѣ. Замѣтки изъ физики. Госп. и Пром., ч. 1.

— Войтѣхъ Геръ и Юстинъ Либигъ. Госп. и Пром., ч. 3.

— Необходимй вѣдомости изъ хеміи и єи ужитокъ въ господарствѣ. Госп. и Пром., ч. 1.

— Подôлье, его нынѣшне состояніе и будучнôсть. Госп и Пр. ч. 4.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Допись изъ Станиславова для 30 лат. цвѣтня. Госп. и Пром., ч. 9.

Горсть земли. Поема о чорногорской войнѣ 1876 г. Нов. Прол., (фейл.), ч. 245.

* **Грабина Ал.** — Старосвитськи казки. Кіевъ 1885. Ц. 10 коп.

* — Новосвитськи казки. Кіевъ 1885. Ц. 20 коп.

Гребѣнка Єв. — Човенъ, вѣршь. Зоря, ч. 4.

Григоріевичь Григорій гл. **Цеглиньскій**.

Григоріевичь Мих. — Древне-русскій памятникъ изъящнаго искуства въ сельской глуши и кое-что про святителя Петра съ надъ Раты. Слово, (фейл.), ч. 56.

Грушкевичь Зенонъ. — Дружноє посланіє, поема Т. Шевченка, провôдна мысль пôдъ взглядомъ педагогичнымъ. Шкôльна Часоп., чч. 19, 20, 21.

Гушалевичь Ив. — Въ память 500-лѣтнаго юбилея Львовской Ставропигіи 1 (13) января 1886 г. Нов. Прол., ч. 299.

Гюи de Мопассанъ. — Брилліанты (разсказъ), (перекл.). Слово, (фейл.), чч. 71, 72.

— Отецъ Симона — перекл. зъ франц. Слово, (фейл.), чч. 95—97.

(Дальше буде.)

ДРÔБНИ̂ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

Причинки до исторіи рускои литературы XVIII. вѣку. I. *Дрогобыцкій збôрникъ рукоп. апокрифичныхъ оповѣдань.* Пôдъ апокрифичными писанями розумѣють ся, якъ звѣстно, таки̂ письма и повѣсти о предметахъ библійнои исторіи, котрыхъ нема въ книгахъ, признаныхъ церквою за канонични̂. Таки̂ оповѣданя вже дуже давно почали складати ся на тлѣ оповѣдань библійныхъ. Першу згадку о нихъ находимо въ каноничнôй книзѣ Ездры (3 кн. 14 гл. 47—48 ст.), де при оповѣданю о ôдновленю св. книгъ пôсля вавилоньскои неволѣ говорить ся, що 24 давныхъ книгъ Ездра ôддавъ до читаня цѣлому народови, а 70 новыхъ и послѣдныхъ скрывъ для ужитку самыхъ наймудрѣйшихъ. Ôдси й пôшла назва подôбныхъ писань: книги скрыти̂, утаєни̂ (βιβλία ἀπόκρυφα). Писань такихъ зъ часомъ набрало ся дуже богато; задля свого фантастичного, а не рѣдко й высоко поетичного змѣсту они ширили ся дуже сильно мѣжь письменными людьми всѣхъ народôвъ. Церковь христіяньска вчасно наложила свою руку на ти̂ книги; вже въ IV. вѣцѣ по Хр. появляє ся т. зв. Индексъ книгъ ложныхъ и єретицкихъ Помимо того творы ти̂ ширились и проникали не тôлько въ уста и поезію простого народа, але навѣть въ пѣснѣ и писаня церковни̂.

И для нашои руско-украиньскои литературы, якъ письменнои, такъ и устнои (народнои), пôзнанє апокрифичнои литературы єсть безмѣрно важне. Не кажучи вже о тôмъ, що наша Русь-Украина була етапомъ, черезъ котрый ти̂ творы переходили зъ полудня и зъ заходу на пôвнôчь, и що на великôй ихъ частинѣ лежить доси нестерте знамя нашои мовы, а по части й нашого народного свѣтогляду (о кôлько они въ нашôмъ краю переписувались и перероблювались), — досыть буде згадати, що многи̂ наши̂ чôльни̂ писателѣ (почавши ôдъ Нестôра) богато черпали зъ тыхъ творôвъ и що письменни̂ люде наши̂ довги̂ вѣки въ значнôй мѣрѣ ними кормили свого духа, що въ кôнци й народъ нашь дуже богато попереймавъ апокрифичныхъ переказôвъ и обснувавъ ихъ своєю фантазією, передає ихъ и доси зъ устъ до устъ въ формѣ пѣсень, казокъ, заклинань, примôвъ, шептôвъ и т. и. Деяки̂ апокрифы, якъ т. зв. „листъ небесный“ зъ долученымъ до него „словомъ о дванадцяти пятницяхъ“ и доси ще переписують ся нашими сѣльскими дяками и зъ великою пошановою ховають ся навѣть неписьменными людьми. Загаломъ въ религійно-моральнôмъ складѣ понять нашого народа хто зна' чи не бôльше мѣсця займають елементы апокрифични̂, нѣжь канонични̂, — и вже для того одного прослѣдженє тыхъ елементôвъ являє ся одною зъ найважнѣйшихъ и найцѣкавѣйшихъ задачь для кождого народолюбця, а тымъ паче для кождого знатока нашои исторіи, литературы и культуры.

Наша „Зоря“ зробила вже одинъ крокъ на тôмъ полѣ, подавши въ однôмъ томику своєи „Библіотеки“ тексты деякихъ оповѣдань, зладженыхъ на пôдставѣ апокрифичнои литературы въ XVIII. вѣцѣ*). Теперь мы позволимо собѣ звернути увагу на другій збôрникъ апокрифичныхъ писань, такожь XVIII. вѣка, выготовленый въ м. Дрогобычи въ р. 1843 для тамошного мѣщанина Петра Чорневича, якъ о тôмъ свѣдчить приписка, котру далѣ наведемо. Жаль великій, що збôрникъ той дôйшовъ до нашихъ рукъ тôлько въ малôй частинѣ; найшовъ єго о. Михайло Зубрицкій, тодѣ ще ученикъ гимназіяльный, въ однôй мѣщаньскôй хатѣ. Єсть се рукопись въ чвертку звычайного сѣрого паперу, писана рускимъ скорописомъ зъ титлами и дуже ушкоджена. Той фрагментъ, котрый доховавъ ся до насъ, складає ся зъ 8 цѣлыхъ, а трехъ дуже обшарпаныхъ и збутнѣлыхъ ненумерованыхъ картокъ; наводячи зъ него деяки̂ цѣкавѣйши̂ уступы, задержуємо у всѣмъ правопись оригиналу, а тôлько зô взглядôвъ типографичныхъ позволяємо собѣ порозвязувати титлы и помѣстити въ стрôчкахъ буквы, высаджени̂ въ рукописи по надъ стрôчки.

Фрагментъ повѣсти о тôмъ, якъ царь Давидъ писавъ псальмы. **„Напервѣ и жаби кричащи єгда Царъ Писаше, и повѣлъ ѡтроком И забихом жаби Сосаждами де** (sic! мабуть замѣсць да) **не кричат во єдинꙋ нощъ видѣ єдинꙋ Давидъ жабꙋ великꙋ, Расти на тои єго** (sic! очевидно хибно переписано; въ текстѣ тои самои повѣсти, напечатанôмъ И. Порфирьевымъ*) се мѣсце звучить „распаляющися на писаніе его“) **ѿнже ѡтвергсѧ и паки видѣ второє, Писаннє и покажи ємꙋ и почꙋди сѧ Давидъ и паки третиє ѿбрѣте во писанинии и рече (:) проганѧю тꙗ диꙗволе того тако Пасти твориши** (у Порфирьева: „упражняю тя дьяволе, и что ми пакости твориши“) **тогда проглагола жаба, Недам азъ тебѣ Писати И Бога хвалити, ꙗкоже и ти мѣнѣ недаваєшъ, тогда Повелѣ царъ ѡтрокомъ ѡтити Такожъ давидъ рече всꙗко диханиє дахвалит Господа, и писа Давидъ ѱалтиръ всѣхъ ѱалмовъ р҃н҃г и залиꙗ воломъ** (sic! зам. оловомъ) **и верже ихъ воморе и рече аще єстъ Слово Се право да изидет измори И пробист ѱалтиръ ѿседмъ десѧтъ лѣтъ и по смерти Давидовои** (опущено: Соломонъ) **воверже воморе вомрежꙋ и Звлече ѿлово и ѿбрѣте воѿловѣ ѱалмовъ р҃н҃ Ітоє повѣда мирови и наполнисѧ миръ ѱалтиръ и ѱалмовъ такъ И Господъ Богъ нашъ вопослѣднѧѧ времѧ вотомъже Мѣстѣ Повелѣ воврещи Мрежа И ꙗкъ Рече, ꙗкже Соломонъ Полнїи Псалтири тако и Господъ наполниша Миръ Божества и приймꙋ вѣрꙋ Завѣтъ и крещениє Христꙋ Богꙋ нашемꙋ Слава вовѣки вѣком аминъ“.** Конець повѣсти очевидно попсованый; у Порфирьева ôнъ звучить ось якъ: **„Тако и Господь нашъ Їисꙋсъ Христосъ въ послѣднѧѧ лѣта преже Сихъ временъ в томже мѣстѣ въ морѣ повели воврещи мрежꙋ своимъ апостоламъ. И ѧша рыбы р҃н҃г. И ꙗкоже Давидъ и Соломонъ наполниша весь мїръ псалтирнымъ оученїємъ, тако и апостолы исполниша мїръ божества и правыѧ вѣры; рыбы бѧхꙋ новый завѣтъ и крещенїє Господне“.** Окрôмъ деякихъ пропускôвъ, текстъ дрогобыцкій и текстъ Порфирьева, вынятый изъ рукописного збôрника апокрифôвъ Соловецкого Монастыря на далекôй пôвночи, зладженого въ XVII. и XVIII. вѣцѣ — сходять ся дуже близько. Пôдъ тымъ текстомъ слѣдуючій пôдписъ: „Pisał Stanisław Mi (дальше вышкробано имя). Писало ся 1743 anno. *Pysało sia pry petri Czorniwiczowi Mieszczanin Drohobycki.*

На тôй же сторонѣ зачинає ся: **„Житїє ѿ Адамѣ ї Євѣ ї ѿ согрѣшенїй и҃хъ и҃ и҃згнанїю и҃зраѧ и҃ ѧко бист по согрѣшенїю“.** Єсть се апокрифична повѣсть, схожа доволѣ близько зъ напечатаною у Тихонравова**) п. з. „Слово о Адаме начало и до конца“ и обнимає въ нашôй рукописи конець першои картки, дальше цѣлу другу и третю и першу сторону четвертои. При кôнци першои стороны четвертои картки слѣдує: **„ѿ древѣ тамже и҃же изросте ѡт вѣнца Адамова“**, а при кôнци

*) На рукописный збôрникъ, зъ котрого теперѣшный редакторъ „Зорѣ“, дръ О Калитовскій, выдавъ згадани̂ творы, першій звернувъ увагу ученого свѣта В. Макушевъ въ Журналѣ Министерства народнаго просвѣщенія 1881 р., (см. єго статю „Южнорусскія сказанія по рукописи библіотеки Оссолинскихъ“, де й напечатани̂ доволѣ обширни̂ выємки зъ текстôвъ, опôсля опубликованыхъ въ библіотецѣ „Зорѣ“).

*) Н. Порфирьевъ, Апокрифическія сказанія о ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ. Казань, 1873, стор. 98—94.

**) Н. Тихонравовъ, Памятники отреченной русской литературы. С.-Петербургъ 1863. Т. I, стор. 1—6.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

другои стороны четвертои картки зачинає ся: **„ѿ третом древѣ На немже Распꙗсꙗ Разбоиникъ невѣрникъ Списа сꙗ Рокꙋ Б. аѱиг“.** Оба тй коротенькй „слова“ майже зовсѣмъ схожй зъ початкомъ напечатаного у Тихонравова (l. c. т. I, стор. 305—306) „Слова о древѣ крестномъ“, тôлько що въ нашôй рукописи конець затраченый.

Слѣдуючій пôваркушикъ єсть зновъ урывокъ безъ початку и кôнця. Хочь почеркъ єго той самъ, але мова ôдмѣнна и бôльше зближена до народнои, особливо на першôй сторонѣ, що мѣстить слѣдуючій урывокъ апокрифичнои повѣсти о Самсонѣ:.... **Телми (?) моими и оутратꙋ Моих ѿчей и людий твоих Израилских и Рече до хлопѧте ѡтийди от Мене и диви, що бꙋдет адди дитѧ ѡтиишло, а Самсон взѧвши Слꙋпи ѿнии єдинъ правою дрꙋгий лѣвою и Рекъ Нехаи же положꙋ живот Свои З филистинами За людъ Ізраилский и Страсши ѿними Слꙋпами, ѿбвалив ѿнии оувесъ палацъ и Спанами филистинами, и позабивал оувесъ люд котории там близко били ѿнаго палаца, а ꙋди валилсѧ мꙋр, и Самсона оубивъ. Пишꙋтъ ѿ Самсонѣ иСторикове так же такꙋю Силꙋ мавъ, ꙋдиби такоє коло великоє же би затримала Землѧ оуправленно, и Самсон би оузꙗл рꙋкама За тоє коло то би оусего Свѣта Землю повернꙋл, такии то билъ той Самсонъ Силний, Самсонъ Славний Мꙋжъ, и воинъ валечний, и ѿнаѧ злаѧ жена иЗвела и Силꙋ ємꙋ отнѧла, и ѿчи ємꙋ выбрала, бо жена єсть всемꙋ зломꙋ початокъ и приводца злих дѣлъ и тако престависѧ ѿнии Славнии Самсонъ Мꙋж вмѣстѣ.....** (два або три слова зовсѣмъ поблекли, такъ що годѣ розôбрати) **Сородними єго вземше и положиша єго тѣло вгробѣ отца єго Сꙋдивъ Ізраилский люд Лѣтъ к҃. и ѡт апостола ѡписаний же ѿн їєсть междꙋ праведними праѡтци, но иншии Люде повѣдаютъ же ꙋди волоси виросли и сила ємꙋ въ волосах приишла конемꙋ, ѧкаѧ бꙋла, бо ꙋди ѿн зоставал оуневоли филистиновъ и прилѣжно Молилсѧ Богꙋ ѿлюд Ізраилский, жеби незоставали оуневоли, бо бивши Самсон Сꙋдиꙗ ѡт Бога даний аби визволил их из рꙋки филистинскои, а ꙋди оузѧтии бил, оу неволю зновꙋ филистинове оуставали на Израилитовъ, и вислꙋхал Богъ Самсона и дав зновꙋ ємꙋ Силꙋ, жеби ѿборонил люд божїи ѡт неприꙗтелей, и тамто Самсон обвалив Мꙋри оусѣ филистинскиє звоєводами, и преможних панов, и всѣх, которие там бꙋли и оупокоив Люд Ізраилский, Вотроици єдиномꙋ Богꙋ честь и Слава во вѣки вѣком Аминъ“.** Не маючи пôдъ рукою нѣякого другого варіянту сего апокрифа, анѣ не находячи у Порфирьева нѣякои згадки про подôбный твôръ, мы не можемо догадуватись анѣ того, до якои цѣлости належавъ сей фрагментъ, анѣ — ôдки и якими дорогами ôнъ до насъ зайшовъ. Замѣтно тôлько, що оповѣданє досыть близько держить ся письма св., а тôлько пôдкрашене декуды фантазією и пôдлите звычайною середновѣковою морализацією про „злу жену“.

На другôй, третôй и четвертôй сторонѣ сего пôваркуша находимо початокъ т. зв. „Листу небесного“, найпопулярнѣйшого доси у насъ апокрифичного твору, котрый для того мабуть и найбôльшимъ улягъ переробкамъ на нашôй земли. Нашому листови небесному ôдповѣдає въ збôрнику апокрифôвъ пр. Тихонравова „Епистолья о недѣли“ (l. c. т. II, стор. 314—322), але галицкій варіянтъ значно рôжнить ся ôдъ великоруского (вынятого зъ рукописного збôрника XVI. в., що бувъ власностею Волоколамского монастыря). Ось єго текстъ.

„Во имѧ ѡтца и сина и свѧтаго Дꙋха амин, Тиє слова свѧтиє зосланиє на сей свѣт ѡт самаго Господа Бога свѧтѣишомꙋ патриꙗрсѣ божиѧ Града иєрꙋсалимꙋ и всеи палестини, иж сѧ тои лист наишол в церкви Столечнои, воскресениѧ Господа Бога испаса нашего Іисꙋса Христа на престолѣ, и изнаймили патриѧрсѣ, а патриѧрха посла єго доримꙋ, до папи..... апапѣжъ посла єго дополщи докоролѧ єго милости жиꙋмꙋнъта, аби єго казал послати повъсем свѣтꙋ, и панствꙋ Своємꙋ, и розних Краєв Где би сꙗ колвекъ знаходило Христиѧнство, и той лист Наишол сѧ Вземли британскои нагорѣ ѿливнои вохрамѣ Свѧтаго архистратига Михаила пред ѿбразом єго, иж жаден Человѣкъ немогл єго видѣти начом той лист висѣл, ахто єго хотѣлъ читати албо переписовати, то Сам сѧ ємꙋ ѡтворил, и написан бил золотими лѣтерами.

„Ѧ Правдивий Їисꙋс Христос Синъ Божий той листъ написал, а тот лист такꙋю моцъ маєт ꙋди єго кто читаєт албо Спилностию слꙋхаєт томꙋ Человѣкꙋ сто днии ѡтпꙋщениє Грѣхов бꙋдет, и котораѧ невѣста веремѣннаѧ атот лист прї собѣ носити бꙋдет толегко ѡтроча породит, авкотором домꙋ той лист бꙋдет втом домꙋ нѣчо злого шкодити небꙋдет, анѣ ѿгнъ анѣ чари анѣ иншиє речи шкодити не можꙋт, ахто колвекъ въ поцтивости тиє Слова Свѧтиє Мѣти бꙋдет, то всѣхъ неприѧтелеи Звитѧжит, и ѡт всѣхъ неприѧтелеи и людей приѧзи мѣти бꙋдет, Їисꙋс Христос сомною и ѿборонцем моим Їисꙋс Христос Стережет мене водни и въноши и навсѧкии час, ѧкос ѿсвѧтил тиє Слова такъ имене ѿсвѧти Раба Своєго ѡт всего злаго диѧволскаго наваждениѧ прошꙋ тебе Господи през мꙋкꙋ твою Свѧтꙋю и кров, которꙋюс проливал из бокꙋ твоєго Свѧтаго, Глаголет Їисꙋс Христос, приказꙋю вам и ѿбѧвлѧю, моцию Боства своєго, абисте денъ неделний Свѧтили и жадних робот неробили анѣ корѣнѧ вгородах своих некопали и напожитокъ свои неѡбертали, тоє вам приказꙋю жебисте зжидами доброволне неили инепили иж ꙗ правдивии Синъ Божии тои листъ написал, а бистесѧ добре Справовали натом Свѣтѣ и томꙋ листꙋ вѣрили. шест днии далем вам Робити, а седмии Собѣ зоставилем и постановилем єго на добрии оучинки аненазлии, не сотвориши всѧкаго дѣла, и Синъ твои и ѡтрокъ твои и ѡтроковица твоѧ вол твои и ѿслѧ твоє и вес Скот твои и пришелецъ ѿбитаѧ оу тебе, Приказꙋю вам вовечер Сꙋботнии поперестати ѡт всѧких робот, длѧ поцтивости матки моєи, бо ꙋдиби матка моѧ до Бога ѡтца моєго не молила сѧ давнобисте погинꙋли прото въ неделю каждий человѣкъ маєт ити до церкви намолитвꙋ Старии и молодии З офѣрами Розмишлѧючи ѿ грѣсех своих, а єсли то длѧ поцтивости матки моєй чинити небꙋдете, бꙋдꙋ вас карати Голодом и войною Строꙋою, напꙋщꙋ навас прꙋзи поганиє, которие працю вашꙋ поѧдѧт, же єдин вас поженет тисѧщꙋ а два тмꙋ, и котории бистесѧ Зостали потом моим караню, а нехотѣли бистесѧ покаѧти, то болшим каранємъ бꙋдꙋ васъ карати, Побꙋжꙋ королѧ на королѧ мѣсто на мѣсто пана на пана єдин на дрꙋгого, ѡтца на сина брата на брата дщер наматер свою Невѣсткꙋ насвекрохꙋ Свою и кровопитиє бꙋдет и ненавист Меже вами бꙋдет, а єсли и потом караню не покаєтесѧ, То сам так Богъ мовил небо и Землѧ Мимоиде, асловеса мои немогꙋт мимоити, иєсли єще не поправитесѧ, то перепꙋщꙋ на вас птахи чорниє Сромливиє, которие прилѣтаючи бꙋдꙋт вас кꙋсати, же и єдин ѡт вас нескриєтсѧ, и ѡт тих Птахов Злоє повѣтра почнетсѧ, а ꙋди не покаєтесѧ єще бꙋдꙋ вас карати Голодом и нестерпливим моромъ и блискавицею Градом ѿгненним и иними карностѧми незмѣрними а ꙋди поправитесѧ и полѣпшѣєте все то оускромлю и пихꙋ вашꙋ ѡтвергꙋ а то, далем вам абисте знали Гнѣв мой и Справедливост мою оупоминаю вас Давною ласкою Моєю абисте престали всѧких злих оучинковъ чинити, абисте до церкви божои ходили и Заказаниє чтили Свѧта и воседмий денъ жадних робот не робѣтъ ѿ грѣсѣхъ“... Ту рукопись урыває ся. На иншôмъ пôваркушику того фрагменту находимо урывки изъ апокрифичныхъ оповѣдань о Соломонѣ (стор. перша), а затымъ починає ся: **„Слово Ста҃го Василиѧ како їзгони Бѣси из человѣка Писалосѧ в 1743“.** Єсть се такожь апокрифична легенда про те, якъ св. Василій Великій выгнавъ бѣса изъ Евладія. Конець тои легенды дуже пошарпаный. По нѣй слѣдує на двохъ шматочкахъ урывокъ легенды про житє **„Преподобнаго ѡтца нашего Алеѯеѧ чловека Божїѧ“,** але ся послѣдна легенда ледви до половины дасть ся ôдчитати.

(Вмѣсто „й“ — даванй въ рукописи дрогобыцкôй два штрихи надъ попередною буквою).

Иванъ Франко.

Ôдповѣдає за редакцію: Д-ръ Омелянъ Калитовскій.

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-15 20:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107768233
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google